

Přítomnost

ROČNÍK IX

V PRAZE 4. KVĚTNA 1932

ZA KČ 2.—

„Kdo nepracuje, ať nejlí“ Dr. LADISLAV P. PROCHÁZKA

Jsme ještě liberály? FERD. PEROUTKA

Ivar Kreuger JIŘÍ HEJDA

Něco z historie francouzské avantgardy RICHARD WEINER

Ona OTTO RÁDL

Začátky kouzelného divadla A. J. URBAN

Pohled na parlamentní plenum — Umělci v hospodářské krizi
Národ ve smutku — Dělník, sedlák a inteligent — Handicap mladé generace
v bytovém zákoně — Nepřirozený dětský hlas

Půjčovna knih „MÍR“ Praha II, Vladislavova 2. Palác Báňské a hutní

NEJNOVĚJŠÍ ČESKÁ LITERATURA, JAKOŽ I NĚMECKÁ, ANGLICKÁ A FRANCOUZSKÁ

o d b o r n í l é k a ř i

Odborný ženský lékař Dr. Vepřovský,
Praha II., Václavské n. 67. Ord. od 2—5. Telefon č. 268-36.

Bankovní dům

PETSCHEK A SPOL.

Praha II, Bredovská 18

Adresa telegramů Petschekomp

Knihy básni Miloše Jirko

autora dobře známého předcházejícími sbírkami veršů i prózy, která znamená ztuhnutí a ztvárnění jeho poesie. Sedmileté mlčení, které dělí tuto novou knihu od jeho poslední sbírky veršů, bylo dobou básnickova zrání. Jeho nová lyrika vykvetla v čísla vzácného jiskření a cudně vášnivého výrazu, jehož mužný úhoz chvěje se ryzí melodií a oprostěnou citovostí.

O básníku se vyslovil Mir. Rutte v Národních Listech: »Jirko dovede vdechnouti svým básním podivuhodnou křehkost a svěžest: cítíte, že u něho plyne široký, nezkalený lyrický proud...«

Miloše Jirko nová sbírka básní, nazvaná ZRAJE RĚVA, právě vyšla ve SFINX. Upravil ji střízlivě a na úrovni obsahu Jindřich Štyrský. Cena 18 Kč. U knihkupečů.

SFINX, B. JANDA, PRAHA, KARLOVO N. 15

Knihy Sfinx

O jeho veličenstvu „byrokratu a mecenáši“

pojednává 6. sešit monografie B. HLAVÁČE

FRANTIŠEK JOSEF I.

Ž I V O T — P O V A H A — D O B A

Sešity po Kč 3.90 — dodá vám každý knihkupec a fa

Fr. Borový, nakladatelství, Praha II, Národní 18

N A B Í D K Y A P O P T Á V K Y

Poplatek za jednu noticku zasláný současně ve známkách obnáší Kč 10.—, služby a práce Kč 5.—

Lékaři, pozor! Prodám za pouhých Kč 3.200.— úplně neporušené dílo: Halban-Seits: Biologie u. Pathologie des Weibes 1930—

1931, 8 dílů v krámské ceně 8.200 Kč. Nabídky do adm. t. 1. pod čís. 115.

U Flory volné byty (pokoj, kuchyň i jednotlivé) nezaří-

zené pronajmu. K doptání: Praha XI., Sudoměřická 11.

Prodám bibl. bezv. výt. A. S. Puškina. Car Nikita, na offsetovém papíře.

Značka „Knihomil“, do adm. t. 1. pod č. 118.

České Švýcarsko, letní byt se stravou u lesa, denní cena

Kč 25.—. J. Šotola, Důbice, okr. Rumburk. Vyžádejte si bližší informace. Č. 117.

Pokoj s předsíní a

koupelnou pod uzavřením, i nezařízené, najmu pokud možno ve vnitřní Praze. Nabídky do adm. t. 1. pod čís. 116.

DOPISY URČENÉ PRO TUTO RUBRIKU OZNAČUJTE: NABÍDKY A POPTÁVKY A ČÍSLO INSERTU

OBSAH 17. ČÍSLA PŘÍTOMNOSTI: JINDŘICH KOLOWRAT-KRAKOVSKÝ: Jak by mohlo přijít zlepšení. — VÁCLAV KLOFÁČ: Čeho je třeba. — Dr. EVŽEN ŠTERN: Pomohlo by snížení mezd? — Gen. inž. S. BLÁHA: Vysvětlení o armádě. — Ž. VODSEĎÁLEK: Padesát let po Darwinovi. — A. J. URBAN: Vlny na anteně. — Pocit odpovědnosti proti paragrafu. — Censura nad námi bdí. — Solidarita v krizi. — Pribičević o sobě.

Přítomnost

za redakci
odpovídá **Ferd. Peroutka**

nezávislý týdeník

vychází ve středu v nakladatelství

FR. BOROVÝ V PRAZE II., NÁRODNÍ TRÍDA 18
Telefon číslo 390-51 až 54 — Účet poštovní spořitelny číslo 35.622
PŘEDPLATNÉ NA ROK Kč 100.—, NA PŮL ROKU Kč 50.—,
NA ČTVRT ROKU Kč 25.—, JEDNOTLIVÁ ČÍSLA Kč 2.—
Užívání nov. známek povoleno řed. pošt. a tel. v Praze č. 13301-24-VI z 19/1. 1924
TISKEM KNIHTISKÁRNY ORBIS, PRAHA XII., FOCHOVA TRÍDA 62

Přítomnost

ROČNÍK IX

V PRAZE 4. KVĚTNA 1932

ČÍSLO 18

„Kdo nepracuje, ať nejlí“

(Z dopisů strýce Jana.)

Autor tohoto článku, městský fysik pražský, dovršil právě svůj šedesátý rok. Jsme rádi, že při té příležitosti můžeme přinést z jeho pera článek, který je typický pro celé jeho smýšlení. Charakterisovali bychom toto smýšlení nejlépe jakožto *h u m a n i s m u s*. Právě v tomto článku, kde pojednává o technice, důrazně uvádí na paměť, že mírou všeho je člověk, a má k tomu náš vřelý a srdečný souhlas. V čem se s autorem rozcházíme, je závěr článku, kde glorifikuje opuštění strojů a návrat k ruční práci. Nemůžeme věřit, že lidstvo dalo by se v jedné části své tvořivé činnosti zastavit tímto způsobem, a ani si toho nepřejeme. Konečné sociální řešení racionalisace a technického pokroku můžeme vidět jen v zkracování pracovní doby. Tento rozpor nám nevádí, abychom vše neocenovali, jak jsme vždy činili, ušlechtilé autorovo smýšlení.

Starší čtenáři „Přítomnosti“ vzpomenu několika dopisů, které psal starý doktor z venkova svému synovci — Frant. Čechovi — do Prahy, a které byly v prvních ročnících „Přítomnosti“ otištěny. Fr. Čech umřel; strýc Jan se odmlčel — až poslední čas se přihlásil s několika dopisy, adresovanými pisateli tohoto článku, který je zcela nepatrně upravil.

I.

Milý pane kolego, sleduji Vaši práci a Vaše publikace; soudím z nich, že Vy jste ten, kterému mohu adresovat několik dopisů, obsahujících mínění osamělého starce o různých věcech dneška. Tyto dopisy jsou mým jediným stykem se světem, a posílám je k Vašemu volnému použití jen z pocitu povinnosti, dáti své myšlenky k dispozici. Jsou-li dobré či špatné, použitelné či nepoužitelné, moderní či zastaralé — to já tady na své zahrádce v odlehlé vesnici nemohu posouditi. Ale vím, že tento posudek rádi vykonají jiní, vím však také, že odjakživa bylo dost lidí, posuzujících a odsuzujících, a vždy málo těch, kteří by jim dodávali materiál. Tomuto nedostatku chci svou hřivnou odpomoci.

Dnes vzpomínám na mladá léta, kdy bylo všeobecným rčením: „Kdo nepracuje, ať nejlí.“ A k těmto slovům bych rád připojil malou úvahu.

Četl jsem, že podle výsledků sčítání lidu k 1. prosinci 1930, jež uveřejnil Státní statistický úřad, přibýlo nám v republice v letech 1921—30 1,113.734 obyvatel. Z tohoto přírůstku nejstarší jsou dnes 11—12letí; ve 4—5 letech dorostou pracovního věku — a pak postupně rok od roku bude se tento přírůstek hlásiti o práci. Ne všichni — podle staromódního názoru polovička — ženy — by měly zůstat v domácnostech; ale jisto je, že v příštích 10—15 letech musíme počítati s tím, že se nám o práci a výdělek bude hlásiti asi 600.000 nových lidí, čili že budeme potřebovati práci pro 600.000 lidí více než dnes.

Četl jsem také, že nemáme dnes dost práce ani pro dnešní počet obyvatel, a že máme asi 600.000 nezaměstnaných. Cítím v tomto čísle jakési přehánění — vezmu raději jen 400.000. Kdybychom nenašli pro těchto 400.000 lidí zaměstnání, nenajdeme je také pro pří-

růstek, a tak v 15 letech bychom měli nezaměstnaných 1,000.000, což by s rodinnými příslušníky dělalo tak čtvrtinu obyvatelstva.

Máme naději, že v příštích 15 letech najdeme zaměstnání pro 1,000.000 lidí?

II.

Dnešní nouze o práci má příčinu jednak pomíjivou: t. zv. hospodářskou krizi, o níž se sice dnes soudí pesimisticky, ale u níž nelze vyloučiti možnost zlepšení, jež by jistě přineslo lepší zaměstnanost a větší potřebu pracovních sil. Ale jsou tu i příčiny trvalé, jež nedávají naděje na zlepšení — jež naopak hrozí dolehnouti ještě hůře a počet nezaměstnaných stále zvyšovati.

Je to především to, čemu se říká technický pokrok, který však se stává poněkud sociální pohromou a národním neštěstím větším, než dříve byly války.

Obaluje se to krásnými teoriemi a slovy, z nichž nejzvučnější zní „racionalisace výroby“. Ale grunty jsou jiné: jedná se o úspěšnou snahu, nahraditi práci lidskou prací strojů, a to nikoliv z důvodů lidskosti a lepšího života pracujících lidí, nýbrž pouze za účelem většího výdělků. Za doby práce lidských rukou byly tu vždy snahy po „racionalisaci“: vytáhnouti z dělníka co největší výkon a platiti za to co nejméně. Dálo se to na úkor lidskosti a zdraví lidí tělesně pracujících — a teprve nejnovější zákonodárství zakročilo proti výstřelkům takovýchto vykořisťování lidí (práce dětí, těhotných žen, omezení škodlivin v průmyslu, osmihodinná doba pracovní, pojištění nemocenské, starobní a invalidní).

Ale dnešní „racionalisace“ vyžrála na tuto pomoc pracujícím lidem: zbavuje ho prostě práce vůbec, připravuje statisíce lidí o chleba, a domyšlena a provedena ve všech oborech až do konce, znamená racionelní, lacinou a výnosnou výrobu, ale polovičku národa bez práce, a proto bez chleba. Neboť v našem sociálním systému heslo „Kdo nepracuje, ať nejlí“ posud platí. Moderní racionalisace se může vysmáti sociálnímu zákonodárství: ať je tu, ať se i zdokonaluje — nebude na kom je uplatňovati: neboť platí jen na dělníky, kterých už nebude třeba, a ne na stroje, které přebírají jejich práci.

A pak: tendence sociálního zákonodárství posud byla chrániti z d r a v í, a ne chrániti z a m ě s t n á n í, a tím chleba. Jsou dokonce zaměstnavatelé, kteří tvrdí, že sociální zákonodárství a platy z něho plynoucí přispěly mnoho k nezaměstnanosti. V Německu mi vypravovali, že různé příspěvky sociální dosáhly výše až 20% ze mzdy, a že tím vzaly německému průmyslu možnost, konkurovati s výrobou těch států, které sociálních zákonů — hlavně sociálního pojištění — nemají: a uváděna přímo jako příklad Amerika.

Ale to všecko je házení písku do očí, aby se nešlo na základy věci, které se říká technický pokrok.

III.

Ve svých základech je technika věc studená, nelidská, úplně odloučená ode všech ohledů na lidskost a požadavky života. Nestará se o důsledky své vynalézavé

práce. Je jí docela jedno, použije-li se vynalezeného plynu ku pohonu strojů či k otravě lidí v moderní válce, použije-li se letadel ke zrychlení a zlevnění dopravy či k vrhání pum, použije-li se vynalezených strojů k tomu, aby tisíce lidí přišlo o chleba. Není druhého odboru lidské civilizace, jenž by stál k humanitě tak naprosto zády, jako technika: i právníci, i učitelé, kněží, lékaři, úředníci, poslanci, obchodníci, umělci — kdejaký odbor civilizace — počítá s důsledky své práce na život lidský, a má aspoň ideálem jeho zlepšení a lepší uspořádání. Pro všechna zaměstnání ustálila se jakási základní morálka, vyjádřená vlastně nejdříve a nejlépe učením křesťanským: měj ohled na bližního, pomáhej mu, nepamatuj jen na sebe! A kde se vyskytly výstřelky ohrožující národ, našla se vždy opatření proti tomu — ať už to byly zákony či revoluce.

Ale tady se nám utrhł jeden veliký díl civilizace, dnes převládající, brzy už naprosto vládnoucí, úplný outsider, který těchto starých ideálů — jediných to přijatelných základů a podmínek naší civilizace — naprosto nedbá a kráčí mílovými kroky vpřed přes tisíce, miliony mrtvol; a co je zajímavé — kráčí vpřed bez cíle, do nekonečna, jako slepá nestvůra, řítící se vpřed bez ohledu na to, co je před ní, a co zavalí a zničí; a i bez ohledu na to, co z jejího „pokroku“ se vyvine — nebude-li to všeobecný požár, výbuchy a trosky, v nichž zahyne — technický pokrok sám spolu s ušľapanou civilizací, jež bez spojení s humanitou musí vésti ke zkáze lidstva.

Všimněme si dále, že „technický pokrok“ hodně přispěl k dnešní krizi: tři čtvrtiny — snad i více — našich veřejných výdajů šly od převratu na podniky technické — z většiny luxusní, kalkulované podle vysoké poválečné konjunktury, nikoliv podle naší skutečné hospodářské mohoucnosti, lépe řečeno, podle naší — chudoby.

IV.

Kudy z toho ven?

a) Jedna cesta: lidí je příliš mnoho. Je třeba uměle omeziti jejich počet.

Tato cesta vývoje je opravdu v daleké budoucnosti: ale za dnešního stavu lidstva je neschůdná. Dnes musíme býti rádi, že máme přírůstek obyvatelstva — aspoň my, kteří máme svůj národ rádi a kterým záleží na jeho zachování ještě v mnoha generacích.

b) Veřejná péče o nezaměstnané, veřejná péče — totiž nucení se — o dostatek práce.

Mám úctu k oběmu; ale jsou to prostředky — jak my lékaři říkáme — paliativní: obrací se proti příznaku, ne proti základní nemoci. Veřejná péče o nezaměstnané znamená, domyšlena a provedena do všech důsledků a konců, nejvyšší cíl sociální péče: opatření všem lidem, kteří pracovat chtějí a mohou, ale pro něž práce a zaměstnání není, splnění všech potřeb životních na náklad veřejný. Považme, kam to spěje, jak by se opatřily ohromné náklady na takový extrém, zvláště v souvislosti s tím, že čím více pokračuje technický pokrok a racionalisace a čím více lidí ocitá se tím bez chleba, tím hůře se vede financím veřejných svazků.

A pak — musela by napřed padnouti zásada předěšlých generací: „Kdo nepracuje, ať nejí!“ Byla myšlena na lenochy v dobách, kdy ten, kdo pracovat chtěl, vždycky práci našel; ale toho dnes není.

Nucení se do velikých prací na veřejný náklad má charakter všech nouzových opatření: nejsou organicky spojeno s neúprosnými zákony hospodářského života, z nichž vyrůstá podnikání či jeho ochromení, bude vždy velmi krátkodeché; a zajde na nedostatek prostředků.

c) Jiné opatření se rýsuje z malého příkladu: stát podniká úpravu Vltavy nad Prahou; je to podnik stamilionový, znamenající práci na leta pro mnoho tisíc lidí. Technická služba, stavbu podnikající, se rozhodla, nepoužiti pro velké zemní práce strojových baggrů, nýbrž pracovat lidskýma rukama. Je to první mně známý případ, že technické respektují sociální otázky.

Znám námitky proti důsledkům, které z takového opatření bych činil: znám marné boje dělnictva proti strojům, táhnoucí se celé století a vždy prohrané. Ale ještě nikdy nebyla situace tak zlá, jako dnes. Bylo lidí méně, bylo více příležitosti k různé práci doma i v cizině, bylo vystěhovalectví, svět byl pilnému člověku otevřen. Toho dnes není: lidé se rozmnožili, počet obyvatel v civilisovaných státech se ve sto letech nejméně zdvojnásobil, svět se uzavírá, vystěhovalectví se znemožňuje, doma je zoufale plno a lidí pracovních stále přibývá: a v takovéto situaci nám pracuje „technický pokrok“ usilovně a úspěšně, aby stále nové a nové dělníky zbavoval zaměstnání a chleba.

Když se vyskytlo takovéto nebezpečí od jakéhokoliv činitele v dějinách lidstva, vždy se něco podniklo: buď to byla válka, která zdolala na př. i Napoleona, nebo to byly revoluce, vyrostlé ze sociálních poměrů — jako revoluce francouzská nebo poslední ruská; ale mohly by to dnes býti také zákony.

„Pokrok technický“ a „rationalisace“ jsou volny, nespoutány zákony či předpisy; ale dnes, kdy stávají se nepřáteli lidu a národním nebezpečím, měly by býti podrobeny zákonům, jež by rozumně srovnaly pokrok technický se sociálními potřebami lidu. Není možno bez smrtelného nebezpečí připustiti úplně volné zavádění vynálezů, značících hlad a zničení milionů lidí; a není možno ponechati to volnému uvážení podnikatelů: v našem případě stát, podnikající regulaci Vltavy, opatření učinil: ale kdyby tu práci podnikal soukromý podnikatel, nebylo by pomýšlení na omezení strojové práce; pro podnikatele je jasno, stojí-li proti sobě větší zisk na jedné straně a zbavení chleba tisíců lidí na druhé straně, že udělá to, co káže získání většího zisku.

A v principu zákonodárném je už dnes třeba zásadního rozhodnutí: zda zákony mají chrániti pouze zisk soukromý, či životní zájmy lidu. V druhém případě je nutně třeba nejenom ochrany zdraví pracujícího lidu, ale i zákonité ochrany zaměstnanosti: a vše, co zbavuje lidi práce, budiž zváženo i po stránce sociální: a má-li účelem pouze zvýšení zisku, budiž zamezeno.

V.

Docela rád bych, aby přísloví „Kdo nepracuje, ať nejí!“ vstoupilo zase v plnou platnost. Bude to tenkrát, až ten, kdo pracovat může, chce a umí, opravdu vždy práci dostane. Dnes je třeba platnost tohoto přísloví zrušiti; jíst se chce všem, na stole přírody je všem prostřeno, a je věcí lidské společnosti, aby klepla přes prsty ty, kteří čtvrtině národa chtějí urvat poslední sousto od úst.

Dr. Ladislav P. Procházka.

p o z n á m k y

Pohled na parlamentní plenum

Pohled na plenární schůzi poslanecké sněmovny musí zarazit každého, kdo nezná zákulisí a techniku parlamentu, kdo si na chvílku zaskočil do parlamentu, aby viděl, jak to v něm chodí. Může nadchnouti někoho, když vidí a slyší politika ne špatného jména a ne špatného řečníka, jak mluví k deseti posluchačům-poslancům, což mnohdy jest ještě případ velmi příznivý? Kdyby téhož politika si pozvala některá politická nebo vzdělávací organizace, rděli by se její funkcionáři studem, kdyby návštěva takové přednášky byla tak mizerná, jaká jest v poslanecké sněmovně. Titíž lidé, kteří mají v parlamentě tolik posluchačů, že jest možno je spočítat na prstech rukou, mají při přednáškách návštěvu velmi slušnou. — Členové parlamentu budou odmítat výtky, že neúčast poslanců v plenu byla by znamením nezájmu poslanců o práci zákonodárných sborů. Budou poukazovati na to — a jistě právem — že těžisko parlamentních prací přesunuje se do výborů, že věc se ujedná v poradách zástupců politických stran, ministerské rady, hospodářských ministrů, koaličních výborů atd., a že tedy plenum jenom schvaluje to, co bylo ujednáno a dohodnuto mimo plenum. Je-li to líčeno takto, pak nutno z toho také vyvodit důsledky: uznat, že projevy v plenu, řeči jednotlivých poslanců jsou formalitou, která na věci ničeho nezmění, že jsou jen ztrátou času, že plenum jest tu jen od toho, aby hlasovalo. Stížnost na úpadek retoriky jest jednou z nejmenších, kterou možno uplatnit; ale i tento úpadek vyplývá z prosté skutečnosti, že poslanec mluví k prázdným lavičkám, což není s to zvýšiti úroveň projevů a mluví dále u vědomí, že jeho projev není s to ničeho změnit. Buď tlumočí stanovisko strany, jak bylo usneseno, nebo mluví k věci, která jest již dohodnuta a která bude odhlasována bez ohledu na to, co bylo řečeno v plenu. — Bylo v těchto dnech navrženo, aby ministerská rada o některých věcech jednala podle zásady majority. V leccems by to urychlilo jednání, v leccems by to stížilo jednání, prostě proto, že mnoho stran rádo by pak vystupovalo v roli člověka, který se dal přehlasovat. Projevy v plenu by měly tehdy plný smysl, když by poslanci mohli říci i své osobní stanovisko, když by mohli říci, kde se neztotožňují se stanoviskem strany, které jsou členy. Dnešní stav, kdy strany zavazují hlasovat poslance pro to, na čemž se strany usnesly, a to i tehdy, když jednotlivci s tím neuhlasí, jest velmi pohodlný, ale hybnosti parlamentu nedodává. I hlasování parlamentu jest tu jen formalitou; koalice ví, že má majoritu, a hlasování v plenu není nic jiného, než ověření této majority. Bylo by tedy potřeba uvažovati, jak dáti plenu poslanecké sněmovny jeho plný a praktický význam. Musilo by se tu jít až do jednotlivých stran a jejich klubů. V. G.

Umělci v hospodářské krizi

Že nynější hospodářská krize dolehla těžce také na naše umělce a literáty, netřeba teprve dokazovati; každý ví ze zkušenosti, že zvýšená šetrnost obecnstva se pravidelně nejdříve uplatňuje v kulturní oblasti.

Naše knižní produkce, jež v roce 1921 dosáhla 5105 svazků v československé řeči, klesala v následujících letech ustavičně až na 3234 svazků v r. 1927. Data z pozdějších let při opožděnosti dotyčné statistiky, již pořizuje soukromou příliž úředník universitní knihovny pražské, neznám. Vydavatelská horlivost našich nakladatelů, v prvních letech po převratu dokonce upřílišněná, ochabla nyní následkem poklesu knižního odbytu tou měrou, že nyní i spisovatelé dobrých jmen stěží nalézají nakladatele a knihy se vydávají v menších nákladech, čímž ovšem se snižují autorské honoráře. Při tom ještě úpadek nakladatelských firem připraví nejednoho spisovatele o zaslouženou mzdu. Ještě nepříznivější jsou účinky hospodářské krize na hudební skladatele; ti jsou svými vážnými skladbami odkázáni většinou na německé nakladatele. Trpí tedy jednak ochablostí domácího koncertního ruchu a jednak obzvlášť silnou hospodářskou tísní Německa. Jistou výjimku činí jen skladatelé lehké hudby, jimž autorské právo pro gramofonové desky vyneslo časem slušný výdělek. Spisovatelství a hudební skladatelství je u nás sice dosud většinou vedlejším zaměstnáním, vedle něhož si příslušníci těchto povolání vydělávají svůj chléb novinářením, učitelováním nebo úředničením. Jejich životní míra, jež vyplývá z námah obou spojených zaměstnání, bývá ovšem nevysoká a nynějšími poměry dochází citelného snížení. A ony odvážlivci, kteří se osmělili založit svou existenci jen na své tvůrčí schopnosti, uvrhly tyto poměry v nejednom případě do trpkého ne-

dostatku. Naši výkonní hudebníci utrpěli zhoršenou návštěvou koncertních produkcí i úbytkem žáků, a ke všemu jim zasadil těžké rány rozvoj reprodukční techniky hudebních výkonů. Zvukový film vytlačil je z kin, a gramofon nahrazuje jejich produkce výkony cizích orchestrů a živých i mrtvých koncertních a operních hvězd. A radio sice přispělo k rozmnožení jejich posluchačů, ale zato k ztenčení počtu návštěvníků jejich koncertů. Členové rozpuštěných orchestrů kin snaží se uchytit v kavárnách. Většina pražských kaváren mívá teď večer svou hudbu, jejíž zvuky zápasí s hlučným rozhovorem obecnstva. A v kvartetu, které málokdo pozorně poslouchá a jemuž nikdo nezatleská, lkají někdy housle nebo dumá cello skutečného virtuosa.

Nejtěžší jsou postiženi výtvarníci, z nichž jenom malá část má nějaké druhé výdělečné zaměstnání. Příjmy mnoha lidí středních stavů se ztenčily tou měrou, že se musí omeziti na nejnnutnější potřeby a nemohou si dopřátí přepychu uměleckých děl. A jiní lidé, jimž krize nezpůsobila žádné újmy, řídí se také nemyslívě heslem *Šetřit!* zhoršující tak ještě nemoc doby.

Herci — to je druhá krutá kapitola. Kromě těch několika stálých divadel se státní či zemskou subvencí nebo s patronátem hlavního města, z nichž některé se ostatně také sotva drží nad vodou, všechno ostatní je trudné živoření ze dne na den. Vražedná soutěž biografů a hospodářská krize proměnily chudý a svízelný život kočovného herce v denní boj o suchou kůrku. Dovedete si představit, jak se daří divadlu v takovém průmyslovém městě, v němž skoro všechny podniky stojící a po ulicích se procházejí průvody nezaměstnaných? Nevím, kolik kočujících společností se dosud udrželo v naší republice, ale čím větší počet, tím více bída. Je sice pravda, že právě v hereckém stavu je snad největší procento lidí, kteří se minuli svým povoláním, ale s nimi hynou i nadanější jednotlivci a hyne i zájem našeho venkova o divadlo. A k obecnstvu, které šetří na umění ať z nutnosti či z neprozíravosti, druží se i státní a samosprávné svazky, jež v rozpočtové tísní omezují také ve zlých časech svá vydání na tyto účely. Podpory umělcům a uměleckým podnikům se snižují, příspěvky veřejným knihovnám se zmenšují, nákup uměleckých děl pro státní galerii se uskrvněl na nejmenší míru a o nákladech na naše národní divadla se v politických kruzích časem debatuje tak, jako by to byly peníze zahazované do vody.

Svépomoc v těchto poměrech na odčinění ztrát nestačí, mohla by je však tu tam zmírniti. Víme, že za platnosti řádu soukromého podnikatelství nelze dosáhnouti soustavnější regulace knižních publikací; ale snad by naši nakladatelé mohli dospěti k dohodě o dělbě práce alespoň do té míry, aby dvě firmy nevydávaly zároveň sebrané spisy téhož autora nebo dvě rozumná díla téhož obsahu! Ale nedostatek organizace v našem knižním vydavatelsství je tak naprostý, že poškozují nejen autory a nakladatele, rozděluje zájem nečetného čtenářstva mezi dva stejné podniky, ale že i kulturní potřeby národa jim trpí. Považte na příklad, že mezi prvními svazkem Ottova a Masarykova naučného slovníku uplynula doba třiceti let. Teď vydáváme současně tři naučné slovníky — luxus, jaký si kromě nás dopřeje sotva druhý malý národ na světě. Jeden druhému ubírá spolupracovníků i odběratelů, jeden druhému maří možnost brzkého nového vydání; a až všechny vyjdou, pak zas bude náš novinář, náš literát, náš osvětový pracovník, náš inteligentní čtenář čekat nových dvacet let na novou lexikální pomůcku ke své čtbě a práci.

A kdyby se alespoň v této těžké době rozumně omezila naše produkce překladová! Srovnáme-li statistiku knižní produkce různých národů, jež vyšla před rokem v časopise „Droit d'auteur“, s našimi čísly domácimi, vychází na jevo, že kromě Maďarů vydáváme poměrně nejvíce překladů ze všech evropských národů, což není právě nejpříznivějším svědectvím o naší původní literatuře. Kdežto v Anglii činil r. 1929 počet překladů 3,5, ve Francii 4, v Německu 5, v Itálii 10, v Dánsku a Norsku 11 procent, u nás dosáhl v roce poslední statistiky (1925) 16,5 procenta všech vydaných knih. Přihlédneme-li však k rozsahu spisů původních i přeložených, vypadne podíl překladů ještě daleko vyšší, poněvadž mezi spisy původními je množství drobných brožur, kdežto z cizích řečí se překládají pravidelně jen spisy objemnější, a poněvadž překlady dosahují průměrem většího počtu výtisků než spisy původní.

Naši výtvarníci snad by získali lepší odbytek, kdyby učinili své ateliery v určité dny a hodiny přístupnými zájemcům. Dnes jsou adresy uměleckých ateliérů pro širší obecnstvo hlubokým tajemstvím a souborné výstavy jednotlivých umělců skýtají přece jen zřídka příležitost k shlédnutí jejich tvorby. A jistě by mnohým výtvarným umělcům prospělo, kdyby uváděli ve

výstavních seznamech ceny méně fantastické, než se děje. Jaky to má smysl, když si začátečník, který sotva opustil n alirskou akademii, ocení svůj obraz v katalogu na 20.000 Kč, když by kupci, který by mu nabídl čtvrtinu, radostí ruku urazil? Jsou mezi návštěvníky uměleckých výstav lidé, kteří by si také rádi koupili obrázek od českého umělce, nemají však nazbyt deseti tisíců a nevědí, že s umělci je také možno smlouvat.

A snad i venkovské divadlo mohlo by vyjít z nynější krise obrozeno, kdyby ze schopných jednotlivců ztroskotaných společností vykristalisovalo několik umělecky zdatnějších ensemblů. Naši hudební skladatelé vybudovali si úspěšný svěpomocný podnik v Ochranném sdružení, jež zorganizovalo vybírání provozovacích poplatků z jejich skladeb. Založení velké domácí továrny na výrobu gramofonových desek, která by šířila také seriosní hudbu, mohlo by zlepšit příjmy jejich i výkonných hudebníků. Ale k zdaru takového podniku bylo by třeba lepší hudební výchovy širokých vrstev našeho národa, již jsme do zkušenosti s gramofony a radiem přeceňovali. A pak, to je jeden z úkolů reprodukční techniky, jež jsou naši slabostí jako slabostí všech malých národů. Vždyť také významnější výroba původních filmů mohla by poskytnouti mnohým našim herecům a hudebníkům nové možnosti uplatnění svých vloh i výdělku, ale i to je hudba budoucnosti, na niž stále čekáme.

Karel Scheinpflug.

Národ ve smutku

V posledních měsících bylo v hospodářském a sociálním životě velmi mnoho věcí, které vyvolávaly hodně obav, starostí, které kalily pohled do budoucnosti. Ale nikdy ještě tvář našich novin nebyla tak smutná, jako tehdy, když náš tisk se zabýval tím, proč to čeští footballisté prohráli v Curychu. Stalo se něco neočekávaného. Čeští footballisté jeli do Curychu s nadějí na jistou výhru proti soupeři, kterého podceňovali a najednou — porážka. A od té doby velkou částí našeho tisku unaveně vlekou se smutné úvahy o tom, proč jsme to v Curychu prohráli a jak se postarat na příště o to, aby naše kopaná pracovala ke cti a chvále Československé republiky. Čteme na př. v jednom tisku výtku, že našim profesionálům chybí smysl pro stavovskou čest. Rečeno prostými slovy: profesionálové jste velmi dobře placeni, tedy hrajte alespoň slušně. A na jiné straně téhož listu čteme velkým písmem „Francie doufá v obrodu našeho footballu“. Česká dušička se utěšuje: Francie tedy ještě nezlomila nad Československem hůl, Francie ještě doufá v možnost čsl. footballu; tedy přece jenom to tak zlé nebude a přece jenom soumrak naší kopané nebude tak úplný. Naše porážka v Curychu dostala se na úvodní místa v denících; úvahám o tom, jak zreformovat kopanou, jsou vyhrazena místa na předních stranách našich deníků. Řada novinářských per pitvá poměry v našich footballových klubech, rozebírá schopnosti a nadání footballových primadon. Dosud žádný deník nepřiznal, že nezdravými poměry v naší kopané je vinen také náš tisk, který propadl úplnému fanouškovství, klubovnímu klepaření, který věnoval kopané pozornost, která není v poměru k nepatrné pozornosti, kterou náš tisk věnuje jiným událostem politického, kulturního a sociálního života. Jestliže úvahy o příčinách nezdravé naší kopané jsou naladěny na základní myšlenku: když jsou profesionálové dobře placeni, musí také dobře hrát, pak střízlivý pozorovatel si učiní dojem, že už tu nejde o nějakou otázku sportovní, o tělovýchovnou, ale o soukromoprávní obchodní poměr profesionálů k zaměstnancům, k jejich zaměstnavatelům. Náš tisk je vinen tím, že pod pojem sportu a tělovýchovy bylo zahrnuto mnoho věcí, které celkem se skutečnou tělovýchovou nemají nic společného. To, oč jde dnes v kopané, je v nejlepší případě a v největším počtu případů hezkou podívanou pro člověka, který v tom má zálibu. Člověk, který v neděli si vyjde na procházku za město, udělal pro své tělo daleko více než ten, který se jde podívat na 22 hráčů, kteří za svou hru jsou honorováni. To je divadlo, to je podívaná, ale to není pravý sport, pravá tělovýchova. A proto nás nemusí bolet, jestliže tito naši footballisté to v Curychu prohráli a naše noviny nemusely by být proto tak smutné, zejména když je dost jiných věcí, ne právě veselých, které se také nerozřeší tím, že budeme se na ně dívat smutně.

V. G.

Dělník, sedlák a inteligent

Doba je bohatá na problémy, méně však oplývá schopnými lidmi dobré vůle. Řinčí to na všech stranách ve znamení třídního, národnostního a generačního boje, hemží se teorie, a skutečnost plave v moři slov. Křisi nelze bohužel oddiskutovat, a proto ji máme stále, a zařezává se každým dnem hlouběji. Současně s tímto pochodem padají staré teorie, aby byly

nahrazeny novými. Je to posílní válka, kde se bojuje o každou píď, ale která přece ukazuje, kam spěje konec. Když se rozhlédneme zpět, až k začátku této hospodářské revoluce, vidíme, že zprvu bylo snahou zachránit kapitalismus. Dnes se začíná vynořovat také nová snaha — zachránit člověka. Z tím jest v tom málo upřímnosti, ale je to nutnost, která se nedá zastavit, a jistě není daleko doba, kdy člověk se stane osou všech řešení.

Třídní boj vstupuje do stadia, kdy vedle sebe stojí dělník a rolník jako spolubojovníci. Dělník bez mzdy a rolník bez jistoty a rentability jsou si opravdu blízcí. Přišlo poslední — kapitalismus nemá práci pro dělníka, a rolník se dře zadarmo na své hroudě. Oba se odpoutávají od kapitalismu a začínají nahlížet, že mají společný zájem, který se jmenuje práce, výdělek, který má zajistit jejich lidský život. Tato změna je pomalá, děje se uvnitř mas, tiše, ale jde do hloubky, věští novou mocnost, kterou pojí práce. Sedlák znamená mnoho pro každý systém, znamená stabilitu, základnu, na níž byla zbudována mnohá dějinná událost. Hospodářská demokracie je na obzoru, rolník a dělník budou jejími tvůrci a nositeli?

Kde je intelligence? Ta vede generační boj, který po vypuštění slovíčka „generace“ je něčím docela jiným. Jistě tím, co chtějí generační harcovníci dosáhnout. Je to hledání nového člověka, který přeje lidský život všem, dovede řešit hospodářské otázky v zájmu lidstva, chce tvořit hmotně zajištěnou společnost jako předpoklad kultury. Nový člověk musí stát na zemi svým smyslem pro skutečnost, ale jeho idea musí obsáhnout svět, v němž národ zůstane jednotkou kulturní. Doba chce rozhodnutí, intelligence, a zvláště mladá intelligence, nesmí být překvapena v tahanici o ročník narození. Hospodářské skutečnosti jsou diktátem doby, jsou nejbližší a je nutno se do nich pustit. Zatím dělník a sedlák to chápou zřetelněji.

J. Hojdar.

Handicap mladé generace v bytovém zákoně

Zrušte ochranu nájemníků a ponechte ji v platnosti jen pro ty nejhudší, volají jedni. Ponechte v platnosti ochranu nájemníků, ale vyjměte z ní bohaté, volají druzí.

Je to tedy jedno a totéž, ač agitačně rozdílné. Chudí mají být v každém případě respektováni. Jde ve skutečnosti tedy jen o zjištění hranice, kdy ve smyslu příslušného zákona přestává být člověk chudým. Komunisté ve volebním provolání dožadují se ochrany nájemníků do příjmu Kč 26.000.— ročně. Tento požadavek byl souhlasným zamručením přijat v časopisech agrární strany, v jejíž náručí našli ochranu domácí pánové. Strany socialistické s ohledem na část svých příslušníků mají za to, že teprve u příjmu Kč 75.000.— ročně možno uvažovat o omezení nebo zrušení platnosti bytového zákona, a to ještě postupně ve lhůtě mnohaleté.

Zákon o ochraně nájemníků byl nutný a jeho byt i omezená nutnost jest i dnes žádoucí. Zrušení této ochrany v dnešní době mělo by za následek bídu statisíců, kteří jenom nízkými činy vyrovnávají mzdový dumping svých zaměstnavatelů. Ale stejně je pravdou, že jiných sto tisíc využívá dobrodinní blahobytu tohoto zákona, hájící svých pochybných práv poukazem na ty nejhudší, kteří výhod zákona potřebují.

Toto právo starousedlíků, zařízení levně v pokojných dobách předválečných, je výsadou, již nová generace bude stále handicapována v životním boji. Týká se to všech, kteří teprve po válce založili si těžce novou domácnost, i generace, jež dorůstá mužných let. Na tyto se zákon o ochraně nájemníků nevztahuje. A jsou to právě ti nejmladší a nejhudší, kteří teprve začínají s malými příjmy nebo skrovným kapitálem. Tito lidé bydlí na periferii nebo ve vesnicích daleko za Prahou, dojíždějí denně do ní, a platí až polovici svých příjmů za nájemné z malého bytu. Známe všichni z vlastní zkušenosti mnoho případů, jak z těchto důvodů nový živnostník těžko zápasí se zavedeným a chráněným konkurentem, nebo že mladý úředník s příjmy do 20.000 Kč platí za malý byt několikrát větší činží než jeho zaměstnavatel z bytu přepychového.

Za dobu deseti let nového života vznikla zde jakási sociální nespravedlnost, která chrání na příklad bankovního prokuristu, ale nechrání bankovního úředníka, jenž se oženil až po válce. Nastaly by nějaké hospodářské otřesy, kdyby onen prokurista byl vyloučen z ochrany nájemníků? Nemohl by snad platit činží, jež by odpovídala desateronásobnému zvýšení indexu cen, může-li tak dnes, třeba těžce, učinit bankovní úředník, na něhož se ochrana nevztahuje? Nebylo by spravedlivější podstatně omezit ochranu nájemníků, již na př. při příjmu Kč 30.000.— a nikoliv až při Kč 75.000.—? Vždyť většina mladých lidí bydlících v novostavbách ani příjmu Kč 30.000.— nemá a chudí v starých bytech také ne.

Dovolávám se proto jedině tohoto sociálního důvodu. Argu-

mentují-li agrárníci tím, že zákon o ochraně nájemníků omezuje vlastnické právo domácích pánů, možno jim namítnouti, že socialisté nepovažují soukromý majetek za nedotknutelný a že poslední události v Německu a Itálii daly státu moc, aby omezil vlastnické právo, jak za dobré uzná. Ovšem liché jsou i námítky socialistů, zvláště připomeneme-li si někdejší boj o zrušení chlebenek. Není nijak třeba, aby rozdíl mezi činží starou a nově zvýšenou připadl domácím pánům, nýbrž po několik let státu nebo obci, jež by jej po způsobu vídeňském použily ke stavbě přiměřeně drahých a účelných bytů. Těchto několik nově získaných set milionů přispělo by k zmírnění bytové nouze a omezilo podstatně nezaměstnanost stavební živnosti.

Václav Hlaváček.

Nepřirozený dětský hlas

Nepřirozený — a proto nehezký — hlas slyšíme dosti často v našem rozhlasu a to tehdy, když se vysílá školský rozhlas. Ten hlas dětí, které účinkují při různých scénách školského rozhlasu, není přirozený. Je to hlas naučený, hodně násilný. Je v něm hodně strachu, aby to dobře dopadlo; není to přirozený hlas, jak děti mluví. Děti kolem nás se zcela jinak smějí, ptají, zlobí, škádlí, než ty děti v rozhlasu. Jako by mikrofon stíral věrnost hlasu dětí. To jsou hlasy dětských herců, kteří dobře svoji hru nacvičili, herců, jichž věty jsou sestaveny zcela jinak než jak si je skládají děti, když žijí svým běžným životem. Zvědavost těchto dětí, které účinkují v rozhlasu, jest násilná; jejich údiv a nadšení jsou strojeny, jejich slova ztratila přirozenou barvu dětských slov. Ty děti, které ve školách v hodině školského rozhlasu poslouchají hlasy dětí, nepřijdou na svůj účet. To nejsou děti — kamarádi, to jsou zcela jiné děti. Hodně ustrašené, pilně připravené, ale věrný dětský hlas to není. Je to karikatura dětského hlasu, dětského úsměvu a nadšení. Karikatura, která připomíná zašlé již doby, kdy rodiče měli radost, že jejich dítě dovede přenést bez duše, bez citu, s nesprávným přízvukem, vyumělkovaně nějakou básničku. Máme své děti rádi, tak jak jsou, jak mluví mezi sebou a k nám. Tuze by nás naše děti zarmoutily, kdyby jejich hlas byl tak nepřirozený, jako hlasy dětských aktérů v školském rozhlasu. Je to ovšem těžká otázka, jak věrnost dětského hlasu zachovat i před radiomikrofonem. Ale školský rozhlas jest důležitým instrumentem výchovným, a proto přes tuto otázku nemůže přejíti. Kárá-li učitelka nebo učitel ve škole děti, když mají sklon k řeči vyumělkované, strojené, musí se k této stránce věci vzít zřetel i ve školském rozhlasu.

V. G.

politika

Ferd. Peroutka:

Jsmo ještě liberály?

II.

Liberalism a otázka, komu patří továrny.

I někteří přátelé mne litují pro tu dřinu, která je spojena s osvětlováním a očišťováním pojmu liberalismus, a předpovídají, že to bude marná práce. Souhlasím s nimi, že slovo samo může jít k čertu; je to pořádně podělané slovo následkem toho, že jedna nebo dvě generace těch, kteří se před námi také nazývali liberály, ztratily tvář i v tvář kapitalismu duchovní samotatnost a udělaly z liberalismu papírovou šavli. Je pravda, že liberalismus dosti dlouho nosil kapitalistickou livrej, je pravda, že to bývala beráncí kůže na vlkovi; je pravda, že liberálové dělali poddůstojníky tam, kde na generálském koni jel bankéř nebo jiný velký kořistník. Ale protože bylo mnoho falešných, podvodných nebo naivních liberálů, ztratila věc svobody už všecken význam? Kdyby nám někdo řekl, že bychom měli pravdu vůbec odstraniti, poněvadž je prokázáno, že tolik a tolik lidí lze, poslechneme ho? Roste strana těch, kteří hodlají vyhlásit se špinavou vodou a ptají

se, co že záleží na dítěti? K těm patříti nechceme. Jsou dva typy lidí: jedni z mrzutosti vždy by nejraději rozbili všechno kolem sebe, a to dobré, které už existuje, ani nepokládají za hodné toho, aby si ho zvláště všimli; protože nemají historické paměti, nevědí, jak dlouhé doby potřebuje každá dobrá věc k vzrůstu, a lehko se znamenitými věcmi hazardují; přejí si hlučných pádů a sensačních odchodů, kdy špatné s dobrým půjde jedním vrzem; neprokazují tomuto starému světu ani čest rozlišování; mají tak velikou víru v moc policejních opatření, že jsou přesvědčeni, že cokoli nového dobrého může býti prostě nakázáno a přes noc vyhláškami oznámeno. Ať je jejich filosofie jakákoliv, nemůže býti poctěna jménem filosofie organické. Druzí rozlišují svědomitěji. Nezapalují dům, aby se zbavili myší. Vědí, že vše dobré musilo býti zaslouženo, vydrženo a vynuceno na lhostejné přírodě a na vratkých, nestálých a často zlých lidech. Dají si tedy dobrý pozor, aby, když již něco špatného vlečou tam, kde nechal tesař díru, nezabavili se s tím také něčeho dobrého.

Tak jsou také nyní lidé, kteří hodlají bít kolem sebe v širokém okruhu: poněvadž, jak nikoliv nesprávně soudí, kapitalismus selhal, má býti odstraněn nikoliv jen kapitalismus, ale i svoboda a osobnost, a poněvadž továrny nemají patříti jednomu kapitalistovi, nemají děti žít v rodinách, nýbrž v internátech; protože podnikatelé dřeli dělníky, má býti státní mocí vůbec všecken individualismus odstraněn a má zůstat jen lidská hromada; protože svoboda byla nedokonalá, zavedeme raději stav, v němž nebude vůbec žádné svobody; protože policie nedovolovala dělníkům demonstrovat a stávkovat, bude příště, aby věc byla napravena, policie rozhodovat i o tom, co smíme číst a co myslit; protože někteří švindlovali s idealismem, zavedeme jako povinné státní vyznání materialismus.

Upřímně se hlásím mezi ty, kdo jsou přesvědčeni o nutnosti překonání kapitalismu. Je-li to sentimentální, že bych chtěl při tom svobodu zachovati, pak se ovšem hlásím také k sentimentalismu. Právě proto, že kapitalismus, který je zdravý už jen v teoriích a banketních proslovech několika amerických finančníků, poskytuje nám divadlo krachu, nesmíme otálet a musíme věc liberalismu a demokracie od něho oddělit. Věrné spojenectví s kapitalismem bylo by pro tyto dva směry znamení, ve kterém zahynou.

Jestliže dopouštím, abych byl nazýván liberálem, a jestliže sám se tak rovněž někdy nazývám, činím tak, myslím, z týchž důvodů, pro které si p. F. X. Šalda našel pro sebe jméno individuální socialista. Kolektivismus a individualismus jsou právě tak jako rozum a cit nebo klasicismus a romantismus dvě lidské mohutnosti, které vzájemně se mají držet na uzdě a vytvářet dramatickou harmonii; jen vnitřně ochuzené lidstvo vyhledá jednu z obou sil a vytvoří suchý, mechanický pořádek, ze kterého brzo se mu bude chtít utéci. Cítím se přitahován slovem liberalismus jedině proto, že v něm je kladen důraz na prvek individualismu. Jsem přesvědčen o vítězství socialismu; rozvoj rozumu, rozvoj smyslu pro účelnost a vzrůstající uvědomení proletariátu a ostatních tříd za plat zaměstnaných nepřipouští jiný vývoj než tento; rozum, kdyby už nic jiného, nedá mi státí na nesocialistické straně. Kdyby však měl býti uskutečněn takový socialismus, který všecken individualismus pod trestem zakáže, a od začátku bude se snažiti vykořeniti osobnost, tu, cítím jasně, blížili bychom se věku vnitřně chudší-

mu, nudnejšiemu, šosáčtjšiemu a zbabělejšímú než je ten, ve kterém žijeme. Není tedy v našem smyslu liberalismus žádnou hospodářskou vírou ani určitým ekonomickým systémem, a zejména ovšem neučí, že lidské svobodě odpovídá jedině ten společenský stav, ve kterém výrobní prostředky jsou v rukách jedinců. Ještě tehdy, kdybych všechen velký průmysl zesocialisoval, mohl bych se cítiti liberálem. A dokonce v mnohých případech socialisace více vyhovuje právě smyslu liberalismu než majetek v rukou jedincových: musíme se na to ovšem dívatí nikoliv s hlediska majitelova, nýbrž s hlediska zaměstnaných. Jestliže stále mluvíme o svobodě, musíme logickým rozvíjením tohoto pojmu brzo dojíti k názoru, že není ideálním stavem lidské svobody, jestliže osud a živobytí tisíců zaměstnaných jsou přenechány volné úvaze jediného zaměstnavatele. Méně svobody pro kapitalisty znamená více svobody pro nekapitalisty: bohyně volnosti by neměla proč truchlivě zakrývatí tvář. Na světě nebylo by více svobody, kdyby železnice patřily soukromé společnosti, a také by jí nebylo o vlas méně, kdyby doly a jiný průmysl nepatřily bohatcům.

Jakožto liberály nás tedy nepřilíš zajímá, komu patří továrny; pokládáme to za věc hospodářské účelnosti, nikoliv za věc liberálního vyznání víry, a právě s hlediska účelnosti musíme jítí nyní se socialisty. Kapitalistické zřízení právě je tak laskavo, že samo prokazuje svou neúčelnost i těm, kteří to dlouho nedovedli pochopit. Jestliže by se od nás přece vyžadovalo nějaké zásadní liberální vyjádření o těchto věcech, musili bychom říci, že právě ve jménu liberalismu musili bychom nyní státi spíše na straně socialistů než na straně těch, kdo se sice houfně, ale falešně nazývají liberály. Bude-li tedy někomu omezováno nebo i bráno vlastnictví výrobních prostředků, nelze očekávatí od pravého liberalismu, že by se bouřil: je to duchová, ne majetková nauka, chce svobodu pro růst osobnosti, nikoliv pro růst břicha, a jestliže někomu přísluší bojovatí proti nadvládě zlatého telete, proti kapitalistické anarchii, která činí živobytí milionů nejistým, tedy právě liberálům.

Proč tedy udržovatí liberální frontu, jestliže ve věcech státního intervencionismu, hospodářské plánovitosti i socialisace stojíme po boku socialistů? Má-li cenu činiti nějaké rozdíly? Názor na cenu lidské osobnosti je téma, pro které je stále ještě důležitó bojovatí. Dokud socialismus bude mluvití o „mizerném individuu“, dokud vlávní socialističtí myslitelé budou o individualismu mluvití jako o jedovatém hadu, dokud pisatelé, otrávení nedostatkem vlastní osobnosti nebo její dokonalou jednotvárností, budou žádatí, aby individualismus byl vykořeněn od zárodku, už v rodině, dokud se z požadavku, že továrny nemají být ve vlastnictví jedinců, bude vyvozovatí falešný závěr, že vůbec nemá být jedinců a osobností, dotud má liberální fronta své historické místo a bude tu bojovatí k prospěchu lidstva a k větší slávě a bohatství života. I tehdy, kdyby už všechen průmyslový majetek byl nenávratně v rukou státu, objevilo by se, že zase existuje otázka liberalismu, otázka svobody nebo nesvobody, osobnosti nebo hromady. Liberalismus není majetková teorie. Je to teorie charakterová.

Liberalismus a socialismus.

O ničem nekoluje tolik falešných informací jako o liberalismu. Povídatí se o liberalismu falešné bajky. Ukáže se na několik zrádců a řekne se, že je dokázáno, že žádného liberalismu býti nemůže. Řekne se jednou

provždy, že liberalismus je kapitalismus, laissez faire a manchesterství, a jakákoliv diskuse o tom se jen neolibě snaší, protože člověk velmi rád hodí něco na dno škatulky, a znepokojovalo by jeho ducha, kdyby to od tamtud měl vytahovat a podrobovat novému zkoumání.

Abych mohl ukázati, že existuje skutečné liberální stanovisko, musíte mi dovolití, abych trochu citoval ze dvou knih o liberalismu, z jedné anglické a jedné německé. Ve své klasické knize o liberalismu píše Hobhouse:

Není snadno, aby bezzemek dosáhl půdy, která je v množství omezená. Kde je omezenost něčeho, tam je příležitost k monopolu. Zde liberálové musí postupovat společně se socialisty, se školou H. George...

Hodnota staveniště (výhodné místo) není vytvořena majitelem, ale společností, rozmachem městského života, peněžním nákladem poplatníků na komunikaci. Tato monopolová hodnota má připadnouti společnosti, která jí tvoří...

„Tak individualism, kde nucen jest počítati s fakty, ubírá se nemalou měrou ve směru socialistickým. Je nutno rozšířiti sféru sociální kontroly, abychom zachovali individuální svobodu a rovnost.“

„Máme-li mezi sebou třeba i jen jednoho člověka normálně schopného, jenž nemůže se uživit, je to rozhodnou známkou špatné sociální organizace.“

„Bohatství má základ nejen osobní, nýbrž i sociální.“ Musí býti rozlišovány sociální a individuální prvky bohatství a výsledky sociálních prvků shromážděny do pokladen, z nichž by společnost platila životní potřeby svých členů. Základ vlastnictví je sociální: organizovaná moc společnosti chrání práva vlastníková; obchodník zapomíná, že úspěchu by nemohl docílití bez pořádku, bez bezpečnosti na drahách a silnicích, na množství vědomostí, které mu civilisace dává k dispozici, na vynálezy, které vznikly úsilím generací. Společný aparát je darem civilisace.

Není hranice pro rozšíření kontroly státu nad přírodním bohatstvím a nakupeným dědictvím.

Takto tedy mluví už stará kniha. Citujme i z novější, z poválečného spisu Goldschmitt-Fabera „Sterben und Werden des liberalen Bürgertums“, z níž se také ukáže, že liberalismus je stíhán tolika nespravedlivými předsudky, jako snad nic jiného:

Liberalismus má stále ještě úkol osvobodití hospodářsky nesvobodné a zamezití nové formy hospodářské nesvobody. Vzrostl mu nový úkol: svoboda od tlaku velkého kapitálu. Kapitalismus má stejně silnou pest jako feudalismus. Dává někomu, kdo nic neumí, mnoho, a dovednému bez peněz nedává nic. Tlak kapitalismu necítí toliko dělníci, nýbrž i duševní pracovníci. Kapitalism spíše falšuje než podporuje výběr lidí. Duševně a tělesně méněcenní získávají moc penězi.

Díval se liberalismus stejně pevně do očí kapitalistickým tyranům jako feudálním?

Čím více se zjemňuje svědomí člověka a roste jeho potřeba spravedlnosti, tím nesnesitelnější mu musí býti, že i v kultuře jako v přírodě vládne slepý boj o život, v němž často brutální zvítězí nad ušlechtilým, dědic nad vyděděným. Všude vidíme spoutaný a uschlý život, pád statečných. Liberalismus se musí snažit ovládnout přírodní sílu boje o život a chránit lidstvo před jeho pustošivými účinky. Jako lidé v kultuře spoutali již jiné slepé síly, musí se liberalismus ptáti, není-li kapitalistický zuřivý boj o život také nutno spoutatí. Důrazněji než dříve musí se ptáti, jak splnití své programové zásady „rovné příležitosti“ a „právní rovnosti zaměstnanců a zaměstnavatele“. Že ani největší nemohou sami zápasit, to ukazuje organizace trustů. Oč více potřebuje slabý ochrany? Jinak je jeho svoboda jen pohádka. Zásadní liberalismus bude tedy musití důkladněji bojovatí nejen proti privilegiím rodu, nýbrž i majetku půdy nebo peněz.

Po dlouhou dobu do budoucna patří liberalism a sociální demokracie k sobě.

Budoucnost bude viděti v dnešním stavu chaotickou barskou dobu, v které bez pravidel vládlo plýtvání sil. Liberalismus, který kdysi z politických důvodů byl proti státní nadvládě, v demokratickém státě nemá už tohoto práva;

takový odpor by jen posiloval kapitalistickou třídní moc proti demokratickému státu.

Jen u přírodních národů je stálý boj. Vyšší národy se organizují k společnému zajištění života a blahobytu. Tak organizace práce a zespolečnění výrobních prostředků teprve umožní pravou mravnost a lidskost. Liberalismus musí být pro socialisaci. Organizace odpovídá nové hospodářské etice a touze po pořádku. Svoboda nesmí být fiktivním listem moci.

Toto, nic jiného, je skutečný liberální názor. A proto, že toto je pravá podoba liberalismu, držím se tak houževnatě tohoto slova. Není třeba, aby tento liberalismus byl věcí jedné strany, která by se přímo nazývala stranou liberální; je lépe, bude-li přijat stranami mnohými a stane-li se věcí lidstva.

Bude tomu už deset let, co jsem po prvé pokoušel se formulovat tyto věci. Tenkrát jsem napsal: „Socialismus bude kořen, liberalismus květ.“ Tak soudím i dnes: základy musí být uspořádány socialisticky. My liberálové, ničeho neztrácejíce ze svých ideálů, dnes vědomě jdeme se socialismem, aby mohl obsadit a uspořádat základní posice. Chceme ovšem svobodu a osobnost, ale na spravedlivějším a jistějším základě. A dnes jde o základy.

národní hospodář

Jiří Hejda:

Ivar Kreuger

Zdá se čím dále tím více, že Ivar Kreuger se stane symbolem doby, že se jím budou zabývat národohospodáři právě tak jako sociologové, psychologové, právníci i kriminalisté. Jeden z nejgeniálnějších finančníků a nesporně od dob John Lawových nejgeniálnější podvodník nezvykle velkého formátu je tak vděčným objektem studia, že se dnes jeho zjevem musí zabývat každý, kdo nepřimrzl k pouhé teorii problémů a komu zbyl smysl pro jejich praktické řešení. Neboť Ivar Kreuger je ilustrací dnešního hospodářského systému, je největším a nejzávažnějším argumentem proti němu, je důkazem, že liberalismus, který nabyt dnešních forem, stává se něčím zcela absurdním, že *laissez faire* se proměnilo ve skutečnou anarchii a že je třeba jen duchaplného podvodníka, aby celý tento systém znemožnil a vytěžil z něho, co se vytěžít dá.

Když zemřel Ivar Kreuger, psali jsme o něm jako o sympatickém milionáři, jako o muži práce, který neznal žádné životní radosti, kromě svého díla. Tato charakteristika zůstala v podstatě do dnes nezměněna. Nelze nikterak oddiskutovat ani nyní, kdy víme, že tento muž prováděl ve velkém podvodné manipulace, že falšoval státní papíry, že padělal účetní knihy, že fixloval bilance, nelze oddiskutovat, že Ivar Kreuger měl ze života pramálo. Nebyl ženat, nežil v přepychu a téměř celý svůj život ztrávil v dopravních prostředcích všeho druhu. Jezdil z konference na konferenci a když večer odcházel z generální rady svých ředitelů, nešel spat, jak se mnozí domnívali, nýbrž šel do jiné rady svých důvěrných přátel, s nimiž prováděl podvodné transakce. Ivar Kreuger neměl ani zámku, ani loviště, nejezdil na tygry a na slony, neměl vlastní yachty, neprovozoval žádný z nákladných sportů. Byl to štvaneč svého povolání a snad dnes, kdy vidíme poně-

kud hlouběji za nátěr budovy, která se zatím zhroutila, můžeme říci, že to byl i štvaneč vlastního svědomí.

„Seškatulkování.“

Organizace, kterou vybuďoval ze stavitelské firmy Kreuger & Toll, neměla sobě rovné co do struktury a rozsahu, ale byla téměř na vlas podobná všem podobným mezinárodním koncentracím, ať již je to nepřehledný koncern Sofiny, kterým byl kmotrem baron Löwenstein, jehož závratné kariéře učinil konec záhadný pád z letadla nad kanálem La Manche (jeho mrtvola, jak známo, se nikdy nenalezla), nebo ať je to nepřehledný koncern International Telephone and Telegraph Co., který ovládá většinu produkce slaboproudové, či evropský trust margarinu. Těmto konstrukcím, kde jedna společnost ovládá dvacet nebo třicet společností jiných, které opět mají účast na dvaceti společnostech dalších mezi sebou vzájemně kapitálově spletených, a účastníků se svým kapitálem na společností mateřské, říkají Němci velmi výstižně: *Verschachtelung* — seškatulkování. Je to opravdu zvláštní stavba, kde zájmy zasahují do sebe tak, že jsou naprosto neprůhledné a nezjistitelné, kde různé skupiny akcionářů s vyšším hlasovacím právem a bez hlasovacího práva se setkávají se záhadnými vlivy finančního kapitálu, který není zúčastněn akciemi nebo podíly, ale drží společnost v kleštích poskytnutého úvěru.

Akciové společnosti vládnou.

Nositelům hospodářského podnikání není dnes jednotlivce, nýbrž kolektivum, především akciová společnost. Ale právě akciová společnost prodělala takový vývoj, že není divu, že s ním nepočítal zákonodárce, když v polovině minulého století, to jest před sedmdesáti lety, formuloval ve většině evropských států zákonné předpisy, jež tvoří právní základ tohoto útvaru. Akciová společnost v letech padesátých minulého století byla skupina podnikatelů — většinou nemnoha — kteří se rozhodli věnovati svůj kapitál k provedení nějakého záměru, na který by kapitál jednotlivce byl nestačil nebo kterého by se byl jednotlivce, pro riziko s tím spojené, neodvážil. Dnes je však akciová společnost vším spíše, než tím, co v ní spatřoval zákonodárce. Akcionář není především podnikatelem. Lidé, kteří si na burse koupili akcie Karborunda, nemají ani zdání o tom, co je vlastně předmětem výroby této firmy se záhadným jménem a je jim to také srdečně lhostejné, protože jim jde o kursovní zisk. Ale také lidé, kteří si svoje úspory uložili v akciích Českomoravské, nejsou rozchvěni nad každou záludností konkurence nebo nad technickými pokroky vlastního závodu (vlastního — neboť akcionář je spoluvlastník), nýbrž přejí si, aby jednou za rok jim byla vyplacena dividenda, která je vyšší než běžný bankovní úrok. Ukázal jsem s dostatek obšírně na jiných místech, že z vlastníka a podnikatele se těžiště výrobního zájmu přenáší na ředitelství, to jest na úřednictvo, že ve mnoha případech kapitalistický zájem je zatlačován do pozadí zájmem sociálním.

Poměry v akciových společnostech.

Každý evropský stát, ba dokonce i každý ze 48 Spojených států severoamerických, má svoje zvláštní akciové právo, které se liší mnohdy diametrálně od práva sousedního státu. Tato odlišnost je někdy vývojová, jako je tomu u akciového práva středoevrop-

ského na rozdíl od práva anglosaských zemí, nebo je to odlišnost úmyslná. Liechtensteinskou si v roce 1926 udělala akciový zákon, jehož jediným účelem bylo přilákat do země pokud možno nejvíce cizích holdingových společností. To se mu také plnou měrou podařilo a dnes žije tento státek, od přírody chudý, velmi pěkně z daní, které vybírá od těchto společností a může svému obyvatelstvu snižovat daně na minimum. Také Kanada si udělala akciový zákon, jehož účelem bylo umožnit akciovým společnostem ze sousední Unie obcházet domácí zákony. Ripley píše ve své zajímavé knize o švindlech, kterých se zřizovatelé akciových společností dopouštějí, o praxi státu Maine, jehož správa se nerozpakuje uveřejňovat inseráty v denních listech, že provede potřebné formality pro zřízení akciové společnosti za 24 hodin. Stát Maine je nejvýchodnějším státem Severoamerické unie. Akciová společnost, která zde má své sídlo, prodává akcie především v Kalifornii, v Texasu, na Floridě, neboť předpokládá, že se nenajdou akcionáři, kteří by obětovali čas a peníze, aby si zajeli až do státu Maine na valnou hromadu společnosti. Potřebovali by k tomu čtyři až pět dní cesty přes celý severoamerický kontinent. A tak se valná hromada společnosti koná za přítomnosti čtyř až pěti lidí, kteří ani zdaleka nerepresentují většinu akciového kapitálu, kteří namnoze mají mizivou menšinu. *Minorita ovládá majoritu.* Ale je to konečně pochopitelné a pro příklady nemusíme chodit ani do státu Maine, nýbrž stačí se poohlédnouti po nejbližším okolí.

Bezmocnost akcionářů.

Přestal-li být akcionář podnikatelem, přestal také rozumět podniku a musí chtít nechtě svěřit péči o něj těm, kdo mu rozumí. Budou to ve většině případů ředitelé, kteří opět jsou vykonavateli vůle podnikatelské skupiny, která snad má jen minoritu, možná že dokonce zcela malý zlomek akciového kapitálu ve vlastnictví, ale pro kterou mluví její podnikatelský zájem. Tímto rozporem mezi skutečným vlastnictvím podniku a mezi výrobními zájmy, reprezentovanými namnoze minoritou, můžeme si vysvětlit ony zcela zvláštní konstrukce, které se stávají pravidlem při vytváření koncernů. Tvůrčí výrobní skupinu, jednotně řízenou, je dnes nepoměrně snazší, než bylo v době firem jednotlivců. Kdo chtěl kdysi získat podnik pana Nováka, majícího hodnotu dvou milionů korun, potreboval k tomu právě tyto dva miliony, leda by pan Novák byl něco slevil. Ale v okamžiku, kdy se z pana Nováka stala akciová společnost s kapitálem 2 mil. Kč, stačí získat v nejhorším případě maličko přes jeden milion akciového kapitálu a máme společnost bezpečně v rukou. Jestliže však je akciový kapitál rozstříknut bůhví kde po světě, jak je tomu zejména u velkých společností, které jsou znamenány na mnoha světových burzách, jestliže se tedy nemusíme obávat, že se k valné hromadě dostaví větší počet akcionářů, pak nám stačí zcela nepatrný zlomek akciového kapitálu, mnohdy i méně než 10%, abychom byli pány společnosti. Takový je skutečný stav věcí.

Systém, v němž vzniká kreugerština.

A nyní velmi snadno porozumíme Kreugerovým praktikám. To, co švédský inženýr dělal, byla jen obžaloba celého tohoto systému, na kterém je budován moderní kapitalismus, bylo to jeho zneuznění a zesměšnění. Od roku 1915 padělal Kreu-

ger cenné papíry, podpisy, prováděl machinace a přesuny, na které by přišli úředníci každého maličkého peněžního ústavu za čtrnáct dní, ale na které nikdo nepřišel vůdci největšího světového koncernu, ovládajícího 250 továren na výrobu zápalek ve 43 státech světa a majícího v 16 zemích výrobní monopol. Nemohli na to přijít. Nebyl to jen fascinující zjev Ivara Kreugera, který v sobě neměl nic z nesympatického inflačního kořistnictví, jež vyznačovalo velké konquistadory Bosela, Stinnese, Castiglioniho, Hatryho, Gualina, Oustrica, nebyla to jen absolutní důvěra, které požíval i v okamžiku sebevraždy, jež umožnily provozování podvodných manipulací po dobu sedmnácti roků. Byl to především systém, který tyto manipulace podporoval. Představme si, že šlo o 250 továren, že šlo a řadu bank ve Švédsku, v Polsku, v Nizozemí, v Paříži a v Německu, že šlo o doly na rudu, o železnice, o továrny na celulosu a dříví, o účasti na výrobě telefonů, vyssavačů prachu, kuličkových ložisk atd. atd. téměř do nekonečna. Mluvíme-li o 250 továrnách, máme na mysli jen továrny na výrobu zápalek, nikoli desítky dalších průmyslových a finančních účastí. Jestliže někdo v takové spleti kapitálových, úvěrových a mocenských zájmů začne manipulovat, pak je téměř naprosto vyloučeno, aby někdo mohl tyto manipulace bezpečně sledovat a mohl také viníka včas přiskřípnout.

Jestliže Kreuger potreboval, aby jeho nizozemské společnosti vykazovaly příznivou bilanci, nebylo nic snazšího než převést na ně z jiných zemí kapitálové položky. Z dlužníků byli obratem ruky věřitelé, neboť nikdo nemohl v Nizozemí kontrolovat, zda položky, vykázané v bilancích, mají dostatečné protipoložky ve Švédsku nebo ve Spojených státech. Při těchto účelných manipulacích nešlo o opravdové převody, nýbrž o pouhé příkazy, které byly, jakmile se ukázala potřeba, opět odvolány a předisponovány. Mimo to využil Kreuger formy investičního trustu pro svoje speciální účely. Zvrátil tím ovšem princip této instituce, která se až do bursovního krachu v New Yorku v roce 1929 těšila největší důvěře celého kapitalistického světa. Ivar Kreuger obrátil praxi investičního trustu na ruby. Účelem investičního trustu je rozvrhnout kapitály investorů v bezpečné investice tak, aby event. ztráty na jedné straně byly vyváženy zisky na straně jiné. Investiční trust vydá obligace a za získaný obnos pak kupuje papíry nejruznějších podniků. Ivar Kreuger učinil z investičního trustu služebníka svých zájmů. Vytvořil investiční trusty, a by jim dal papíry svých společností a pak teprve hledal investory. Jeho imponující postavení, vláda nad 80% světové výroby zápalek, monopol v šestnácti zemích, 420 milionů dolarů emisí jeho podniků, 366 milionů dolarů půjček řadě států byly legitimace, které zdály se stačiti investorům — a ti kupovali Kreugerovy papíry.

Padělky a podvody byly ovšem něco, co zůstalo Kreugerovou specialitou. Nechceme tvrdit, že podobně jako on hospodaří i jiní, menší Kreugerové v jiných, menších koncernech. Ale manipulace, které prováděl Kreuger ve velkém a nesporně geniálně, provozují v malém téměř všichni vůdcové koncernů. Viděli jsme před několika dny, jak banky snižovaly svůj akciový kapitál, jak odepisovaly akcie, které měly

na nostru. Nebýt příslušného ustanovení v bankovním zákonu, nemohly to provést do dnešního dne. Nakupily se snad nostroakcie u nich až v poslední době? Půjďte-li po Příkopech s kýmkoli, kdo je poněkud informován o našem peněžnictví, ukáže vám prstem na banky, které mají nostroakcie už po léta, po případě, pokud jim to umožňuje dobré spojení, mají vlastní akcie u sprátele něho ústavu. Má-li však banka sedm osmín svého akciového kapitálu na nostru (buď opravdu na nostru anebo v portfeuille koncernového podniku), je valná hromada divadlem, které může mít význam jen pro naivní diváky, ale ztrácí jakýkoli půvab pro lidi, kteří vidí za kulisy. Nejen to! Vykazuje-li banka stamilionový akciový kapitál na jedné straně bilance a vykazuje na druhé straně protipoložku stejné hodnoty, jak vypadá ve skutečnosti bilanční rovnováha, když akciový kapitál je v bance? Ale i tam, kde nepřicházejí v úvahu nostroakcie, jsou manipulace, umožněné dosud platným akciovým právem, na denním pořádku. Domnívá se snad někdo, že na valné hromadě akcionářů kterékoli naší banky rozhoduje opravdu většina? Tyto majoritní akcie, které jsou valné hromadě přihlášeny, jsou akciemi depositními, složenými v bance buď akcionáři, nebo sprátelenými ústavu a právě tyto depositní akcie tvoří největší blok, který rozhoduje při hlasování. Viděli jsme z nedávného procesu banky Bohemie, jakým transakcím často dochází a jak těžko je prokázat podvodný úmysl, i když je na první pohled jasný.

Jak to dělal.

Co dělal Kreuger, bylo ovšem mimořádné především velikostí měřítká. Souviselo to s rozsahem jeho koncernu. Uvažme, že v poslední bilanci společnosti Kreuger & Toll byly akcie Svenska hodnoceny 106 miliony korun (švédských), akcie švédské celulosky 55 mil., akcie Grängesberg 53·7 mil., Ericsson 26·3 mil., ostatní akcie (v trvalém vlastnictví) 96·3 mil. a (v přechodném vlastnictví) 71·7 mil., akcie švédských pozemkových společností 20 mil., mimošvédských 82·6 mil., akcie bankovní 81·8 mil. a zástavní listy 33·5 miliony. V roce 1930 se koncern počal hroutit. Kursy státních půjček, které Kreuger povolil řadě států, se oddrobovaly a klesly v některých případech (ve státech jihoamerických) i na něco více než 10% nominale, klesal také kurs akcií tří holdingových společností koncernu. Akcie Kreuger & Toll (nominale 5·36 dol.) znamenaly na burse v New Yorku v roce 1929 46·5 dol., v roce 1930 35·5 dol., v roce 1931 27·7 dol., v lednu 1932 klesly na 9·12 dol., 12. března se za ně platilo 5 dolarů a den na to po sebevraždě Kreugerově klesly na 1·7 dol. až 2·1 dol. Podobný vývoj vidíme u akcií InternationaI MatcH, které se 102 dol. (nominale 35 dol.) klesly na 11·5 dol. Kreuger držel kursy, pokud to šlo. To pohltilo obrovské obnosy a když se jich nedostávalo, sáhl Ivar Kreuger, jak se zdá, k podvodům. Vyšetřování ukazuje ovšem, že byla zde již řada podvodů z dřívější doby, dokonce prastarého data, z počátků Kreugerovy činnosti, z doby, kdy ještě ani zdaleka se nikomu nesnilo o světovém panství nad sirkami, které začíná až po roce 1922. To však je problém spíše psychologický, který nechceme řešit. Je podivné, jak se tento člověk mohl stát vůdcem a stavitelem největšího koncernu světa. Dnes se dovídáme, že již kdysi zkrachoval. Znalci severských poměrů nás ovšem ujišťují, že ve Švédsku, v Holandsku a v Dánsku (ni-

koli však v Norsku) není úpadek tak difamující, jako u nás. Nicméně u člověka, který vytvořil nadstátní organizaci, stát mezi státy, bylo snad možno předpokládati i po stránce mravní poněkud více. A je to jistě zdrcující kritika celého systému, jestliže největší dokonalosti v něm dosáhl — podvodník.

Podvodník — ano! Ale bylo by nespravedlivé neuznat, že tento člověk opatřil sedmnácti státům půjčky, kterých by si bez něho byly sotva mohly opatřit, že vytvořil pracovní příležitost pro statisíce a snad i miliony dělníků a úředníků, že byl součástí velkého hospodářského stroje a jedním z důležitých hybných per v něm, a ať už jeho peníze nebo jeho úvěry byly dobré nebo špatné, že tvořily organizační prostředek práce, že zastával svoji funkci tak, jako kdyby to byly peníze a úvěry nejbezpečněji podložené. Bylo by nespravedlivé nekonstatovat, že Ivar Kreuger pro svůj podnik pracoval do úpadu. Bylo hned po jeho smrti psáno o tom, jak jezdil s místa na místo, nemaje nikde domova, jak organizoval, budoval — a jestliže dnes víme, že také švindloval, pak se nám zdá, že celý tento gigantický podnik s tisícerými nepostihnutelnými zájmy i svému tvůrci nakonec přerostl přes hlavu. A konečně jeho sebevražda. Je v tom kus imponujícího odhodlání ukončit tak rázem.

Ivar Kreuger zůstane v historii národního hospodářství typem, tak jako jím je John Law. Má s tímto skotským spekulantem mnoho podobného, i svým severským původem, i dovedností, s jakou roztočil obrovský aparát, využívaje nedokonalostí právního řádu. Ivar Kreuger ukázal slabiny kapitalismu. Jeho konstrukce je folií k Rathenauově skvělé vizi o příštích věcech, které se tak brzy splnily.

literatura a umění

Richard Weiner (Paříž):

Něco z historie francouzské avantgardy

(Nová krise surrealismu a trochu retrospektivy.)

I.

Surrealismus a marxismus.

Francouzský surrealismus prožívá právě krizi. Není to krise první, ale na rozdíl od předchozích — a velmi četných — které bývaly jakými „očistnými“ výlukami, s nimiž lze srovnat „vyřizování“ v komunistické straně, má tato poslední krise ráz dilemmatu, s nímž se má vypořádat surrealismus co takový: buď dojít uznání, o které se od druhého surrealistického manifestu metodicky uchází, to jest uznání za řadového vojáka marxistické revoluce, ale odpřisáhnout idealistické bludy, na nichž z valné míry spočíval, nebo zůstat zásadám své doktriny věren, ale zůstat zároveň také jen čímsi jakoby revolučním harcovníkem, jehož případné služby se sice nezamítají, jemuž se však upírá uznání oné revoluční platnosti a náležitosti, po nichž, na oko tak neočekávaně, nyní tolik zatoužil. Soudíc podle posledního hromadného projevu, rozhodli se surrealisté pro druhou možnost. V brožůře „Pañáco!“ („Paillasse!“), která vyvrhá ze surrealismu Louise Aragona, čtme:

„Jsouce odhodláni pokračovat v hnutí, zahájeném Surrealistickým manifestem (1924) a počavším Druhým surrealistickým manifestem novou etapu, ohražujeme se víc než kdykoliv proti neloyalním manévřům popletených ctizádostivců a arivistů. Ti, kdož z pokryteckých příčin náhle předstírají, že nejsou nadále s to pokračovat v našem řázení, mají se a musejí se odloučit. Nic na světě nás nepřiměje, abychom je zdržovali. Až se jich surrealismus zproští, nabude opět své dravosti a bude se s veškerou vitalitou obnovovat znovu a znovu.“

Tato krize je totiž podvojná: jednak se jí surrealismus ochuzuje o jednu z nejlepších svých hlav, o Louise Aragona, jednak znamená nedobrovolně-dobrovolně zřeknutí se nároku na vřazení do komunistického hnutí, nároku formulovaného André Bretonem po prvé v Druhém surrealistickém manifestu (1930):

„... myslím, že nebude nikomu s podivem, zjistí-li, že se surrealismus snaží cestou také ještě o cosi jiného než o luštění psychologického problému, třeba sebe zajímavějšího. Právě proto, že jsem seznal naléhavou tuto nezbytnost, soudím, že nám nelze vyhnout se palčivé otázce sociálního režimu, to jest otázky, lze-li nám či nelze-li režim onen přijmouti.“ — „Nezáleží-li surrealismu zejména vésti při mezi pojmy realita a irrealita, „to co je z rozumu“ a „to co není z rozumu“ (raison et déraison), rozvaha a impuls, vědění a „osudná“ nevědinnost, užitečné a neúžitečné atd., má s historickým materialismem jistě aspoň tu analogickou tendenci, že vychází z „kolosálního zhroucení“ hegelianského systému. Myslím, že je nepřipustno, aby se myšlenka, přizpůsobená definitivně negaci, aby se negaci negace vykazovaly hranice, hranice hospodářského rámce dejme tomu. Jakkoli přisvědčím, že dialektickou metodu lze aplikovat platně jen na řešení problémů sociálních?“ — „... nic není méně naléhavé než odkazovat nás na vědecké studium „komplexů.“ „Pravda, surrealismus, přijavši v sociálním vzhledu, a ze své vůle, formuli marxistickou, není nikterak hotov podeřovat freudovskou myšlenkovou kritiku, naopak, pokládá tuto kritiku za nejlepší a za jediné opravdu zdůvodněnou...“

Jak vidět, jde Bretonovi mimo jiné zejména o smír „ne-zvyklé kritické stavby, zřízené Marx-Engelsem na troskách hegelianismu“ s „trvalou procházkou zakázanou oblastí“.

Vliv a význam surrealismu.

Přes tyto pokusy a dokonce i přes ústupky, jež byl ochoten poskytnout, surrealismus je znovu odkazován na „pouhou“ literaturu. To spolu se ztrátou Aragonovy osobnosti vrhá jej v situaci, odkud se silní jeho jedinci nezachrání možná jinak než jen právě jako jedinci, to jest za cenu rozptýlení surrealistického ovzduší. Každým způsobem je surrealismus jedním ze vzácných a nikterak jen „pouze“ literárních hromadných zjevů, spočívajících na filosofické základně natolik nosné, že snesou i ostrý prubířský kámen psychologický, metafyzický. O tom svědčí značný vliv, jímž surrealismus přímo či nepřímo působil na mladé intelektuály, mezi nimiž, trvám, jsou jedinci, z nichž ten či onen vezme příště „pochodeň“. Surrealismus je třeba brát vážně, ne jako víc či méně extravagantní módu, a to nejen proto, že se k němu znala a zná celá řada nepochybně vynikajících mladých myslitelů a básníků, Breton, Aragon, Eluard, nemluvic o těch, které cestou „utrousil“, nejen proto, že tu jsou ještě mladší, kteří vyšedše ze surrealismu, formulovali jeho doktrinu odchyleně nebo ji rozšířili, prohloubili, nejen tedy pro surrealistický personál, nýbrž proto (a v té příčině je lhůstojno, má-li pravdu či je-li bludem), že jest úkazem, jenž prokázal velkou přitažlivou sílu. Lidé starších generací či aspoň ti z nich, kdo mají či si uchovali jistou metafyzickou a bájevou odvahu, ať už slují Jacques Rivière, André Gide, Romain Rolland atd., neodpírali respekt ani surrealismu ani surrealistům.

Zkušenosti surrealistů mezi komunisty.

Vzhledem k této poslední krizi, v níž se to, co nazývám surrealistickou atmosférou, rozptýlí možná nadobro, doporučuje se snad nastínit ne snad historii, nýbrž trochu retrospek-

tivy tohoto hnutí. Pisatel žádá však o prominutí, začne-li koncem, to jest poslední onou krizí. Činí tak záměrně.

Tato krize je, jak jsem už řekl, přímým následkem marneho pokusu o včlenění surrealismu do komunistického hnutí, resp. o to, aby byl co takový přijat Sdružením revolučních spisovatelů (francouzská odbočka), ustaveným právě pod auspicemi strany. Organisovanými komunisty byli ze surrealistů, pokud vím už Breton, Aragon, Sadoul, snad i jiní. Jejich stranické zkušenosti byly však krátké a kormutlivé. Breton na př., jenž se byl přihlásil do plynárenské buňky, vykládá kdesi, že mu bylo jednou uloženo referovat o situaci v koksovém průmyslu, ale s příkazem, aby se přidržel jen a jen materialistické argumentace (statistik a pod.), a vystríhal se důsledně ideologie; veškeré ideologie. — „Odmítl jsem“, praví. — Tato epizoda je podle všeho z oné standardní formičky, z níž se klopily také všechny ostatní konflikty. Ukazuje dobře, oč asi šlo v praxi. Konflikt se rodí ze surrealistického požadavku, aby se uznalo, že hegelianská idealistická dialektika není nikterak na újmu revoluční propagandě a akci, založených na historickém materialismu, jenž si z hegelianismu osvojil metodu, ale právě jen ji a v ý l u č n ě ji. Na pohled by se řeklo, že jde o pouhou kasuistiku, ve skutečnosti je to protiklad velmi hluboký a snad nepřeklenutelný. V něm tkví nesmírná nesnáze, na niž narážejí v komunistické straně intelektuálové buržoasního původu, nebo školení, či i jen s buržoasními atavismy. Jsouce intelektuály, nedovedou se spokojit úlohou pouhého bojovníka; jejich vědecká výzbroj uvádí je v pokušení víry, že mají ve své torbě maršálskou hůl, a vzbouzí vůdcovské nároky, jejichž uplatňováním propuká téměř osudně rozpor mezi jejich filosofickým idealismem a myšlenkovými směrnicemi oficiálního komunismu. Mállokterý intelektuál — a podle Jana Guéhennena není dokonce ani třeba, aby byl buržoasního původu; vyšší školení, tak jak je zavedl kapitalistický systém, dělá i ze syna proletářova polovičního odrodilce — mállokterý intelektuál je schopen buď oné převýchovy, bez níž ho na místě sebe méně vůdcím orthodoxní komunismus trvale nesnese, nebo oné pokory, aby se spokojil být pouhým anonymním bojovníkem. Tuto tkví drama téměř všech intelektuálů-komunistů, pokud nejsou schopni pokrytectví nebo čehosi jakoby intelektuálního mučednictví, a tuto je také drama surrealistických revolucionářů, když prohlédli aspoň v té věci, že jejich původně individualistický anarchismus nemá jiné volby než mezi revoloutou k vůli revoltě (o níž správně tuší, že je odsouzena k postupnému vyhasínání), a přimknutím k organisované revoluci, třeba i za cenu idealistických ústupků ne-li odprísáhnutí. Odhadovali správně jejich rozsah? Viděli jsme už prakticky, že s ně n-mnoze nebyli; s druhé strany šly ústupky a odprísáhnutí, které po nich žádány, dost daleko...

Dokument, na který narážíme, je obsažen m. j. ve zmíněné už brožurě „Paillasse!“ vydané u příležitosti Aragonovy aféry.

Surrealisté usilovali už od let o založení odbočky Sdružení revolučních spisovatelů, kde, rozumí se, hodlali zaujmout vynikající, ne-li vůdčí místo. Nešlo to hladce. Na podzim 1930 odjeli Aragon a Sadoul do Ruska, kde se krátce po jejich příjezdu — pouhá náhoda? — konal v Charkově sjezd Revolučních spisovatelů. Aragon a Sadoul se ho účastnili. Historii této účasti lze sledovat v brožurách „Bída poesie“ a „Pañácol!“: je tu jednak korespondence s přáteli ve Francii, jednak raporty, je tu zejména také zmíněné už, v Moskvě datované, Aragonem a Sadoulem podepsané prohlášení adresované Sekretariátu Mezinárodní Unie Revolučních spisovatelů; je to ono, jež jsem charakterisoval svrchu jako „odprísáhnutí“, a na doklad citujeme:

„Jakožto členové strany uznávame, že jsme měli usilovat o dohled, jež by nad naší literární činností byla vykonávala strana, a podrobit se tomuto dohledu. Omyl, k němuž takto došlo, je původem všech poklesků, jichž jsme se dopustili, nebo oněch, s nimiž jsme se zdánlivě solidarisovali. Jediné stálá akce v základních organizacích, akce, již jsme opomíjeli, a přesné dbání stranických direktiv, a to nejen v příčině politické, nýbrž také kulturní, mohou zabránit zmatku zjevnému v jistých publikacích, na nichž jsme spolupracovali. — Jsme nuceni vytknout, že se nepokládáme za solidární s veškerými individuálními (literárními či jinými) publikacemi členů surrealistické skupiny, že však za ně odpovídáme potud, pokud se dovolávají slov „surrealismus“ a „surrealistický“. Tak je tomu zejména, pokud jde o „Druhý surrealistický manifest“ André Bretona, a v té míře, v jaké odporuje dialektickému materialismu. Chceme zdůraznit, že zůstáváme napořád v rámci dialektického materialismu a že zavrhujeme veškerou idealistickou ideologii (zejména freudismus)“

To svědčí o velikosti obětí, uložených surrealismu „vedením“. Dokumenty, které mám po ruce, osvětlují jinak jen málo ať už funkci, kterou sjezd oběma cestovatelům přiznal, ať už způsob, jak se postavil k jejich referátu o revoluční literatuře ve Francii, ať už s k u t e č n o u povahu jeho stanoviska k surrealismu. Podle oficiální sjezdové publikace — je to tlustá kniha — bylo toto stanovisko, ne-li jen vlažné, tedy aspoň vyčkávané: Surrealismus charakterisován tu jako „reakce mladých intelektualistických pokolení maloburžoastického původu, vzbuzená vnitřními protimluvami kapitalismu, vešedšího do třetí fáze svého vývoje“, ale na rozdíl od jiných francouzských skupin, činících si v Charkově rovněž nárok na epitheton revoluční, uznává se surrealismus nicméně za „latentní revoluční sílu“.

Tato zdrželivost vedla asi Aragona a Sadoula k napsání uvedeného dopisu. Ale psali jej se souhlasem pařížských přátel? Nabyli onoho souhlasu aspoň dodatečně? Tady začíná být historie malomluvnou. Na podzim 1931 vychází však dvojsěsit surrealistické revue a tento dvojsěsit jmenuje se významně „Surrealismus ve službách revoluce“. Roland de Renéville uveřejňuje tou dobou v N. R. F. menší stať „Poslední stav surrealistické poezie“, v jejímž dovětku píše:

„Zatím co koriguji, dostávám 3. a 4. č. Surrealismu ve službách revoluce. Tento dvojsěsit je pro vývoj surrealismu podstatný a znamená, že surrealismus opouští idealistickou posici ve prospěch dialektického materialismu. Morální krize vrcholí tedy nikoliv směrem dvou hledisek, nýbrž opuštěním jednoho ve prospěch druhého“ —

Renéville vykládá onen dvojsěsit, a v důsledku toho také „vyvrcholení“ surrealistické krize s jednojazyčností, kterou příští události nepotvrdily, a k níž neopravňuje ani sám onen dvojsěsit. Nato však propuká t. zv.

Aragonova aféra,

které tu nelze pominout, ač snad s tím, o čem tu píšeme, souvisí jen volně: Louis Aragon uveřejnil v revui „Literatura světové revoluce“ báseň „Rudá fronta“, a tato revue s básní dostaly se do rukou kteréhosi příliš avantgardního vyšetřujícího soudce, jenž v ní shledal jednak zločin popouzení k vojenské neposlušnosti, jednak vybitení k vraždě. Soudně je tato aféra dávno skoncována: zdá se, že k žalobě ani nedošlo, že zůstalo na předběžném šetření, které se rozplynulo. Surrealisté však mobilisovali — a jistě nikoli jen k vůli oněm pěti rokům, kterými trestní zákon ony zločiny kvituje — a tato mobilisace obrátila se proti nim hned dvojm ostřím: Vyčítá jim jednak protest sám, zejména jeho stylisace, jednak skutečnost, že žádali o podpis i lidi, jejichž účastí se úhrn protestujících stával dokonalou a surrealisty kompromitující promiskuitou. Breton reagoval jménem surrealismu brožurou „Bída poezie (Aragonova aféra před veřejným míněním)“.

Je to dokument zajímavý. Osou protestu bylo energické ohrazení proti „každé snaze použít výkladu básnických textů k procesuálnímu koncům“, právě toto ohrazení bylo příčinou,

proč odmítli podepsat Romain Roland, Jules Romains, a do jisté míry také André Gide, z nichž první píše:

„Neschvaluji Váš protest ve znění, které jste mu dali. Neschvaluji jej v zájmu Aragonovy cti a v zájmu cti surrealistů. Tím, že u vás předpokládám vůli nepsat nic, co by bylo jen „literaturou“, nýbrž ztotožňovat vše, co píšete, se skutkem, rozlišuji vás od jiných spisovatelů, a rozlišuji ve váš prospěch. Nesluší se vám skrývat se za zástěnu poetického symbolismu či „intériorismu“. Jsme bojovníky. Naše spisy jsou našimi zbraněmi. Za své zbraně odpovídáme stejně jako naši dělníci a vojenští soudruzi. Místo abychom jich zapírali, musíme se k nim hlásit. Každý z nás nechť odpovídá individuálně za ty, jichž používá“

Romains, jehož odmítnutí se zdá Bretonovi poměrně nejobsažnějším, píše m. j.:

„. . . kdybych podepsal, zdálo by se, že říkám, a vůbec, koho pak by napadlo brát obsah básní vážně? Což se mi zdá být velice závažným pro poezii, pro koncepci, kterou si o ní, zdá se, činíte, jakož i pro koncepci, kterou si o ní činím já“

Místo odpovědi Gideovy máme Crevelovu zprávu z kavárny Č e s t n é L e g i e, kde si „Gide poručil kuře“, zatím co mu vyslaný surrealista Crevel domlouval, aby podepsal. Gide odmítl; jeho důvody, soudíc podle zprávy, nejsou ani zdaleka tak principiální jako Rollandovy nebo Romainsovy. („Nic z toho nebude, žaloba stejně nebude podána . . .“ — „Ano, ano, obdivuji surrealismus, ale tentokrát se skoro zdá, že se Aragon chce udělat krásným u Sovětů, kde ho nemají zrovna rádi. Podepsat něco v zájmu U. R. S. S., milerád; ale ne tento dvojsmyslný papír . . .“ atd.)

Jak vidět, jde zhruba řečeno o vyčítky nestatečnosti či toho, čemu Francouzové říkají déconflage, splasknutí, termín to, jehož komunistická „L'Humanité“ užívá ostatně nepokrytě. Krátce na to otiskuje „L'Humanité“ noticku Sdružení revolučních spisovatelů, které sděluje jménem kamaráda Aragona, k vůli němuž všechna ona akce byla podniknuta, že Aragon brožuru onu odsuzuje. Surrealistická brožura „Paillasse!“, podepsaná všemi surrealisty s výjimkou Bretonovou, za kterého se však podepsaní bezpodmínečně staví, je odpovědí na onu noticku a implikuje Aragonovo „vyvržení“. To, co surrealisty drásá zejména, není Aragonovo počínání, nýbrž skutečnost, o níž se dověděli teprve z noticky v L'Humanité, to jest, že se Sdružení revolučních spisovatelů ustavilo bez nich, dokonce bez jejich vědomí, že jsou odstaveni, ponechání sami sobě. Procitají v „idealistické“ poušti, odkud je na chvíli vyvedl šalebný sen, že se proměnila v revolučně energetickou oasu. Súčtování s Aragonem je ovšem také surrealistické, to jest katastrofálně hanlivé. Ale toto súčtování zajímá nás jen relativně. To, čeho třeba dbát, jest, že se z onoho pamfletu dovidáme, že se surrealismus o své komunistické zařazení neshledoval níže, že své „idealistické“ doktriny pro ně nezrazoval.

Více než literatura.

Na rozdíl od cizozemských satelitů, převzavších surrealistické zvláštňované metody a formulky, z nichž některé měly dokonce ráz pouhých šlágrů, na rozdíl od oněch satelitů, upadajících stále hlouběji a hlouběji do pouhé „literatury“, ne-li artismu, roste ve francouzském surrealismu den ze dne napopak citizádost být filosofickým systémem, a to systémem revoluční akce. Jiná věc je, byla-li „surrealistická revoluce“ revolucí konstruktivní či zůstala-li koncepce surrealistů až do konce koncepcí j i n o š k o u, která navzdory choutce odpovídá vždy spíše jen revoltě. Ale něco jiného je představa a něco jiného záměr, a záměrem surrealismu bylo sloužit revoluci, a sloužit jí vším, čím disponoval, svou psychologií, metafysikou a poezií. Když jim byl vyčítán „freudovský omyl“, odpovídají, že ho sice uznávají, že však si vyhrazují psychoanalýzu, m. j. také proto, že se jim její znamenitým prostředkem na rozložení rodiny. Je tedy surrealismus zámýslně čímsi,

co literaturu nejen přesahuje, nýbrž co s ní souvisí jen podružně. Individuelně však brodili se surrealisté až po krk nejen v literatuře, nýbrž rovnou v literátství; svými manýrami, svým individualistickým autoritářstvím, svými primadonskými sklony, svou tenorskou nedůtklivostí připomínají až běda ony dekadentně bohémské romantiky, jichž bylo počátkem 20. století tolik, a jejichž anarchismus byl neslučitelný nejen se „službou“ sociální revoluci, nýbrž i se sociálně orientovaným intelektem vůbec. — Surrealisté to cítili; o svém sociálním původu, o svých bezděčných sklonech mluvívali často jako o kazech, a nepochybně, že se snaží zahladit je. Ale krev není voda, a „revoluce“ rozeznává úmysl od schopnosti a podle toho měří.

do ba a lidé

Otto Rád1:

Ona

(Závěr.)

On zůstal pozadu.

Obsáhlá diskuse, kterou vyvolaly naše předchozí články, vedla nás k obšírnějšímu rozebrání první otázky spojené s námětem „Ona“: otázky pohlavního života dnešních dívek před manželstvím. Konstatovali jsme, že neexistují již překážky faktické ani překážky společenské. Viděli jsme, že panenská nedotčenost nemohla zůstatí ideálem tělesně a duševně vyspělých žen v době, kdy tolik a tolik milionů žen je vyloučeno z manželství prostě proto, že na světě přebývají. Nemohla ani zůstatí snem mužů v období těžkých hospodářských a existenčních zápasů, jimiž je znemožněno časné se oženiti. Ideál panenství byl obětován oběma stranami. Muži jej přestali oceňovati jako statek nejvyšší ceny u té, kterou si běrou za ženu, poněvadž došli k jasnějšímu a klidnějšímu nazírání na věci pohlavní, které nestojí už s démonicky fascinujícím nimbem uprostřed jejich životního zájmu, a poněvadž se z mystické ženy nepřítelky a protipólu stala žena kamarád, která se mužům počala podobati svým pracovitým způsobem života i svými chybami, takže konečně už žádného z mužů nezapadlo právně se domáhati od ženy dokonalostí, jakých sám nikdy neměl. A ženy se dobrovolně odřekly vší té výsady a nadzemského nimbu, který jim panenství propůjčovalo pro onen okamžik, kdy se měly oddati jednomu z mužů pro celý život; vzdaly se tím fakticky jednoho nesmírného mocenského prostředku a daly přednost prosté poctivé hře, v níž stejně jako muži studovaly, stejně jako muži užitečně pracovaly, stejně se rozhodovaly pro manželství či proti němu, a stejně jako muži se také již nenamáhalo předstírati, že pohlavní zdrželivost je věcí přirozenou, žádoucí a nevyšší příjmemou.

Tento způsob pohlavního života dnešní ženy v době před manželstvím, anebo mimo manželství, rozhodla-li se neprovdati, nevyčerpává však celý komplex otázek, kupcící se kolem dívky dnešních dnů, kterou jsme nazvali „Ona“. Všechny dohromady tvoří souhrn nejvýš markantních rysů, které vycházejí v celé své podstatě ze své doby. Mladá žena dnešních dnů je totiž daleko zajímavější a výraznější, nežli mladý muž. Má kontury a charakter. „On“ je dnes bez výrazu v tváři i bez povahy.

Úpadek mužského období?

„On“ stal se i méněcennějším než ona. Tuto skutečnost jsme si počali uvědomovati, když jsme v jednom z předchozích odstavců charakterisovali mladého muže dneška, s jeho kolísáním mezi pohodlnou životní praxí a romantickým idealismem názorovým, v jeho neupřímnosti, v níž se zuby nehty ještě bránil vzdáti se užívání druhého lokte na měření mravních hodnot ženských, v jeho pokrytectví, s nímž se nechtěl rozloučiti. Náhle nám přišla do ruky drobná knížka německého filosofa Otfrieda Eberze, již právě vydal pod titulem „Vzestup a zánik mužského období v dějinách“ a již vybudoval na tvrzení, že v historii se střídají periody, které jsou vymezeny zájmy a charakterem mužskými, s jinými periodami, které mají povahu ženskou a jsou vytvářeny ženami. Eberz tu snáší doklady o tom, že prý se dnes mužský věk vyčerpá a připravuje se v historii nová epocha ženská.

K témuž názoru se kloní i Franz Blei, který otiskl letos dne 4. března v berlínské „Litterarische Welt“ studii k tématu „Bilance ženského hnutí“, v níž praví přibližně toto:

Svědectvím o tom, že mužské období se v dnešní historii vyčerpalo, jest:

1. Válka bez jakéhokoli smyslu, již vedli mužové mezi sebou, a která trvala celé čtyři roky.
2. Pokračování této války v pokrytecké formě v domnělém míru, který žádným mírem není.
3. Zjev, že muž počíná všude: v politice, v hospodářství, v umění, vystupovati jako člen určitého kolektiva.
4. Naprostá demise mužského individualismu.

Svědectvím pro druhé tvrzení, že v novém období udává charakter žena, jest:

1. Veliká labilnost manželství, která znamená vymanění ženy a možnost uplatnění její vlastní vůle.
2. Fakt, že se rodí dětí málo, anebo děti žádné, čímž žena přestává býti vázána ke krbu a připoutána trvale k jednomu muži.
3. „Věčný názor na lásku a její zredukování na pouhou krátkodobou funkční zábavu, při níž je lhostejno, jakého pohlaví je partner.“
4. „Daleko větší inteligence dvacetiletých dívek než dvacetiletých mladých mužů, kteří budí zdání, jako by se zaměstnávali ještě svou pubertou; pravděpodobně se jí také zaměstnávají.“

Úpadku mužského principu v historii dneška nasvědčuje podle Franze Bleie nával masy do všech funkcí, nadvláda demu ve všech oborech. Charakteristickým pro každé ženské období jest vášnivá touha prožívatí idylu a naprostá averse proti velikým činům, které „dělají historii“. My muži jsme všichni unaveni žítí veliký život, který tvoří dějiny. Toužíme konečně už po klidu. Všechny krise dneška jsou jen částí jedině veliké krise, krise zkomírajícího mužského období v historii. „Ona“ přichází na řadu velice intenzivně.

Kamarádka.

Anarchie, která je jediným výsledkem všech anket a debat, neuspokojuje a vyvolává touhu normování a zavedení řádu. Z reformátorů je nejzajímavější americký soudce Ben B. Lindsey se svou knihou o „Kamarádkém manželství“, jenž ze své praxe vypsal celé stovky případů a doložil, že pod puritánským povrchem dnešního amerického života se daří naprosté sexuální volnosti a anarchii, že tento stav vede k rozmařilé požívačnosti mladých lidí, že tajemí fakta, že ženy a muži

před manželstvím žijí spolu pohlavně, vede k hanebnému systému pokrytectví a že náhodná otěhotnění dívek, přísně tajená, vedou k velikým poruchám zdravotním pokoutným přerušováním těhotenství. Lindsey chce proto upravit pohlavní život mladých lidí před manželstvím, s nímž je nutno dnes určitě počítati, a snaží se nalézt pro něj určitou formu, zajistiti mu alespoň částečnou stabilitu.

Tato forma není manželstvím, je jeho volnou a nezávaznou parafrází. Vychází z podkladu, že pro nedostatek hmotných prostředků dnes mladí dvacetiletí lidé nemohou uzavírat sňatky. Tito lidé nepomýšlejí na to, aby plodili děti, což je nejzákladnějším účelem manželství: jsou ještě docela zaujati přípravou na svůj příští život, buď pracují nebo studují, a není vůbec žádoucí, aby se v tak časném věku ženili a předčasným plozením dětí zatěžovali celý svůj život odpovědností a strašlivým břemenem povinnosti vyživovací a vychovávací. Proto se všem těmto mladým lidem má dostat co nejspolehlivějšího poučení o tom, jak zabránit početí. A má jim býti umožněno spoluzítí v legálně uznané formě, při níž by mladá žena žila s mužem jako jeho „companion“, jeho společnice. (Pojem přeložený do němčiny nevytíženě slovem „Kameradschaftsehe“ dostal u nás docela jiný a chybný smysl, který jeden z velikých a populárních ženských časopisů anketou o „kamarádkém manželství“ ještě více zmátl. Lindseyovo „Companionate marriage“ neznamená formu moderního manželství mezi dvěma mladými, výdělečně činnými lidmi, kteří si jsou především kamarády a zredukovali stará manželská práva a povinnosti na minimum, nýbrž znamená u Lindseye novou formu spoluzítí dvou lidí, kteří dosud neuzavřeli sňatek.)

Aby takovéhle předmanželství bylo uzavřeno, stačí pouhé ohlášení obou zúčastněných, také jejich rozchod, pokud to není dětí a žena není těhotná, se povoluje při pouhém vzájemném souhlasu. Rozhodnou-li se však oba mladí lidé mít spolu děti, přeměňuje se jejich spoluzítí ve skutečné manželství, jehož rozvázání je vázáno na soudní formality. Při bezdětném rozchodu obou nemá žena žádného nároku alimentací.

Manželství před manželstvím.

Lindsey je správně přesvědčen o tom, že z obrovské většiny mladí lidé nemívají sklonu k příliš pestré proměnlivosti svých sexuálních vztahů. Dnes zcela obvyklé nelegitimní pohlavní styky mezi mladými lidmi, na příklad mezi studenty a studentkami, jeví sklon k určité trvalosti, jsou to známosti trvajících několik měsíců nebo let, které buď přecházejí v manželství, nebo se rozbíjejí po určité době o rozpory povahové, jichž si oba nebyli dříve vědomi, nebo o obtíže hmotné. Jediné fakt, že nejsou morálně aprobovány, že jsou pouze trpěny a do určité míry musí býti tajeny, že pro společenský předsudek nemůže inteligentní mladá dívka z „lepších kruhů“ skutečně žít a bydlet s mužem, kterého miluje a s nímž se pohlavně stýká, jedině tento fakt vhání mladé muže k promiskuitě náhodné a příležitostné, k ničím nevázané a ničím neuspokojující pohlavní volnosti. Lindsey tvrdí: kdyby nová forma předmanželství byla uzákoněna a společensky se vžila, žilo by velice mnoho mladých lidí, na příklad universitních studentů, v těchto svazcích, které jsou s hlediska hygienického a mravního nezávadné,

mají tendenci k trvalosti, a v případech povahové harmonie a uspokojivého vyřešení starostí finančních jistě povedou ke skutečnému manželství. Nemají při tom těžkosti a riskantní závaznosti, pro něž se dnešní forma manželství pro lidi v tomto věku ještě nehodí. Russel komentuje Lindseyův návrh a dokládá, že mladí studenti, kteří spoluzijí s inteligentní dívkou, sobě rovnou, s níž si povahově a názorově odpovídají, pracují lépe než svobodní.

Zákon není všechno.

Lindseyovský projekt vychází z velice správných předpokladů, pochybuji však, že by se v praxi osvědčil. Forma legitimního konkubinátu pod jménem „kamarádkého spoluzítí“ před manželstvím nepředstavuje odpověď na otázku úpravy pohlavního života mladých lidí: i kdyby se po patrně velice dlouhé době vžila, nebude přece jen nikdy všeobecně akceptována, poněvadž je s ní spojena přece jen opět určitá forma úřední sankce, a i kdyby to byla ve své podstatě věc tak prostá, jako pouhé podání bytové přihlášky o oznámení změny bydliště, přece s ní bude během času spojována stále se stupňující závaznost. Čím déle některá lidská instituce trvá, tím obradnější a těžkopádnější se stává: lindseyovské předmanželství by pak ztratilo opět svou pružnost a lehkost, která je jeho účelem. Je tedy pochybné, dá-li se tento jemný poměr upravit v zákonné formě.

Právě o této stránce věci jsem četl nejvš originální a zajímavou studii hraběte Hermana Keyserlinga, kterou jsem tu již jednou citoval. V ní řeší autor otázku, způsobí-li nový poměr mezi mladými lidmi před manželstvím určitou změnu v oficiálně platných životních formách; to jest prakticky vzato otázka, jsou-li reformy Lindseyovy odůvodněny a potřebné. Keyserling pochybuje, že by mělo nějaký účel měniti staré formy spoluzítí muže se ženou, které trvají již celá tisíciletí a třebaže tyto formy dnes nevyhovují, pochybuje, že by vůbec bylo možno naléztí formy jiné, které by se osvědčily absolutně. Staví se proto proti legalisaci nějakého nového řádu.

Tvrdí, že není nic zhoubnějšího a škodlivějšího nežli primitivní lidská snaha všechno legalisovati a každý vztah uváděti do forem zákonem přesně definovatelných. Je tu mnoho jemných zájmů, které jsou nesmírně důležité a které brání tomu, aby se vedla úplně přesná čára mezi manželstvím a pouhým sexuálním poměrem, které by byly roztrženy, jakmile by se způsob pohlavního života mladých lidí před manželstvím nebo erotický život manželů mimo manželství vtěsňoval do formy zákona. Legalisace poměru dříve nelegálního neznamena naprosto žádný pokrok. Je třeba konečně už svrhnouti idol práva z podstavce, na němž bylo příliš dlouho zbožňováno. Je směšné, že by idea zákonitosti měla nějaký majestát. Právo neznamena spravedlnost, nýbrž především jen určitou fixaci. Tato fixace, která je prvním a jediným zájmem práva, znamená pro veliký počet případů při aplikaci nespravedlnost. S legalitou není spojena ani špetka morální ceny. Tomu rozumí Angličané, v podstatě nejlegálnější lidé, kteří mají vždycky odvahu k illegalitě, jakmile je v sázce cena vyšší. Pokrok je možný teprve tehdy, až přestanou muži mluvit o patosu práva a zákona a až ženám nebude respektabilita jediným a nejdražším statkem. Pokrok je možný teprve tehdy, až vědomě místo posu-

zování podle pravítka všeobecně platného zákona ve věcech sexuálních poměrů nastoupí kasuistika.

Vyřešení sexuální otázky mladých lidí i otázky mimomanželského pohlavního života lidí, kteří vstoupili v manželství, nemůže být vyřešena zákonem, nýbrž musí se tak státi mimo zákon, aniž však zákon by tím byl výslovně zrušen. Co není možno umístiti v rámci rozumné legality, je třeba uplatniti mimo ni. Celek musí se naučit posuzovati lidi tak, jak již vždycky soudili vynikající jednotlivci. To neznamena ohrožení mravní úrovně, nýbrž naopak, učinilo by všeobecným zjevem vyšší morální niveau, než jaké bylo vůbec kdy dosaženo. Není možno ani účelno hledati zákonnou formu pro vztahy, jejichž podstata je dána nekonečným počtem komponent, a které, tak jako všechny lidské poměry, mohou být posuzovány jen podle svých resultant; je možno požadovati jen stále vyšší a vzdělanější veřejné mínění, které by dovedlo každý případ o sobě správně posuzovati a hodnotiti, bez šablonovité aplikace nějaké tendence všech primitivů, tendence nemezeně zevšeobecňovati, teprve tam se počíná kultura.

Tato vysoce vzdělaná individualistická anarchie Keyserlingova je protipólem opatrného a precísního normování Lindseyova. To jsou dva extrémy, v jejichž synthesi někde leží vyřešení erotického problému dnešní generace, který jsme nazvali heslem „Ona“.

Resumé.

Vyvodíme-li z jednání většiny dnešních mladých lidí určitý morální názor, dojdeme k těmto bodům:

1. Všechny sexuální vztahy dvou lidí, z nichž nevychází děti, jsou věci čistě soukromou. Nikomu do nich nic není a společnost jimi není tangována. Nejdokonalejší bude ta společnost, která je bude přecházeti s taktním nezájmem. V ní také není třeba sexuálního spoluzítí před manželstvím a mimo manželství normovati ani předpisovati mu formu.

2. Pohlavní styk není věcí ponížující ani nečistou, ani věcí, kterou by bylo třeba odsouvat do mystického nedostupna. Je to rovnoprávný faktor v komplexu všech ostatních fyziologických otázek. Nedostatek pohlavního života u plně vyspělých a zdravých lidí nebo askese je věcí metody tam, kde je dobrovolná, kde se jedná o svrchovanou koncentraci sil nebo docílení jedinečného výkonu. Všude jinde: poraďte se se svým lékařem.

3. Promiskuita je zjevem určité erotické nedisferencovanosti a netřeba si nad ní lámati hlavu úzkostlivěji nežli nad člověkem, který může snísti všechno současně a stejně radostně ztráviti. Nežli nad člověkem, který má žaludek chutného domácího živočicha, jak se říká shovívavě. Není za to hoden ani obdivu, ani opovržení: ledaže by to byla forma závisti u těch, u nichž trávení tak bezvadně nefunguje. Sklon k promiskuitě, který měli muži od stvoření světa ve stejné míře jako sklon k askesi, nemá s jejich mravní hodnotou nic společného.

4. Mladí lidé, kteří dospěli zralosti tělesné a rozumové, muži i dívky, mají volnost žítí nebo nežítí pohlavně; lhostejno, jsou-li ještě před manželstvím. Lékaři říkají, že po prvotních formách, ke kterým se budou uchylovati v několika prvních letech dospělosti, vezme na sebe tento sexuální život docela normální tvar. Není třeba se obávati ani rozkošnictví

ani rozmařilých výstřelků: spolehněte se klidně na to, že ani lidské zvíře netouží po jiném než po klidném nasycení. Poněvadž prostituce přináší s sebou závady mravní a hygienické, je třeba ji zavrhnouti.

5. „Nepokládal bych za žádoucí, aby muž a žena vstupovali v tak důležitý štav, jakým je manželství, které má vésti k výchově dětí, bez předchozí sexuální zkušnosti. Pohlavní akt není u lidí instinktivní a jak se zdá, nikdy instinktivní nebyl. A nehledě k tomu důvodu, zdá se absurdní žádati od lidí, aby vstoupili do poměru, který má trvati po celý život, aniž předem vůbec věděli, zda se k sobě po stránce pohlavní hodí. Je to právě tak absurdní, jako kdyby člověk, který si chce koupiti dům, si jej směl prohlédnouti teprve pak, když už podepsal smlouvu.“ (B. Russel.)

6. Plození dětí, necháme-li stranou dobrovolné mateřství „bez otce“, je věcí manželství. Aby jakýkoli pohlavní styk předmanželský a mimomanželský zůstal bezdětným, je povinností výchovy poskytnouti mladým lidem potřebné vědomosti o technice antikoncepční, aby byli uchováni ode všech ničivých zoufalství nezamýšlených otcovství a mateřství, jimž nezabrání žádná morální přednáška.

7. Při řešení všech otázek, jak se stavěti k sexuálním stykům mladých lidí před manželstvím, je třeba dáti přednost té formě, která co nejvíce prospívá lidskému štěstí. Jediné ta pravda a ta morálka, která život stupňuje a zkrásňuje a zmnožuje lidské síly i radost z práce, může mít cenu. Ani Kristus neměl valného mínění o pravdě, která na světě není k ničemu prospěšná. V době, která už nemá nadpřirozené morální base, nenajdeme jinde pevné půdy pod nohama.

Život a instituce

A. J. Urban:

Začátky kouzelného divadla

První stálý biograf v Praze.

Bylo by zbytečné, psáti obšírně o tom, co znamená technický pokrok pro naši dobu a jak ji odlišil od dob, které, kdybychom počítali na léta, nejsou od ní tolik vzdáleny. A přece se v mnoha případech zdá, jako by přítomnost roku 1932 byla vzdálena od minulosti roku 1900 právě takovými propastmi věků, jaké ji dělí od let, kdy se na stěnách jeskyň začly objevovat první primitivní kresby našich předků.

Podívejme se na jeden praktický případ, na biograf dneška a na biograf před třiceti lety. Biograf dneška je nám všem dobře znám. Biograf před třiceti lety?

Není úplně přesně zjištěno, kdy se v Praze předváděl první film. Svědectví se v tomto směru různí; někteří tvrdí, že to bylo v roce 1898 v hotelu de Saxe, podle jiných v hotelu u Černého koně buď téhož roku nebo o rok dříve, podle dalších svědectví ve Variété. První stálý biograf byl v Praze v roce 1899 a to v malém sále ve Smečkách. Jeho majitelem byl známý Ponrepo-Šlambor, který svůj podnik přenesl později do Karlovy ulice, kde už zůstal. Praha měla první stálý biograf dříve než Vídeň, a starý Ponrepo nikdy se nezapomněl tím pochlubit.

To není žádné číslo...

Dismas Šlambor, kouzelník a eskamotér, průkopník kinematografie v našich zemích, prožil se svým primitivním promítacím přístrojem jistě více podivuhodných příhod než byly ty, které tvořily dějový podklad předchůdců Potěmkinů, Ben-Hurů a Trade Hornů. Tyto první filmy byly skrovné. Neměly vysokých cílů, byly daleko toho, aby řešily faustovské problémy, a nezbývalo jim ani na dlouhý závěrečný polibek, protože ten by musil začít hned na prvním metru. První filmy měřily jen několik desítek metrů, a když se objevil snímek, dlouhý osmdesát metrů, mluvila o něm celá Praha. První filmová dramata se omezovala na to, že přes plátno přešel vlak a někde před kolejemi lomila selka rukama, a první veselohry ukazovaly, jak se lidé honí a jeden z nich spadne do vody. V roce 1898 byly na výstavě architektů a inženýrů v Praze předváděny první české filmy, natočené architektem Kříženeckým, který si koupil v Paříži za 2500 zlatých přijímací aparát. Jeden z těchto prvních českých filmů se jmenoval „Překažené dostaveníčko“, a Šváb-Malostranský v něm hrál úlohu nevěrného manžela, přistiženého ženou a potrestaného koštětem. (Po stránce ideové není tedy český film příliš vzdálen oné předpotopní době, o níž je řeč, nýbrž... , ale proč mluvit o známých věcech. Český film je výjimka, potvrzující pravidlo.)

Filmu se před třiceti lety valně nevěřilo. Nejen mezi obecněstvem, o čemž bude ještě řeč, ale ani mezi podnikateli. Na sklonku let devadesátých přijeli do Prahy angličtí operatéri a namontovali v divadle promítací stroj. Byla provedena zkouška, již byli přítomni tajemník Stein a majitel Variété Tichý. Když Tichý uviděl film, prohlásil: „To musí ven, to není žádné číslo!“ Přesto však byl film večer předveden, neboť nebylo už kdy na změnu programu. Druhého dne rozebrali montéři stroj a chtěli odjet. Ale najednou začla po Praze shánka po lístcích; rozneslo se, že ve Variété ukazují živé obrazy, které chodí. Tichému dalo dost práce, než přemluvil anglické montéry, aby stroj znovu postavili, a Variété bylo několik dní vyprodáno, neboť, „považte, paní rešpicientová, v tom Variété ukazovali obraz a ten běhal!“

První filmové kritiky.

Dismas Šlambor, známý pod pseudonymem Viktor Ponrepo, měl nejen první stálý biograf v Praze, ale šířil slávu velkého vynálezu i na venkově. Jeho podnik vzbudil přirozeně živý zájem tisku nejen pražského, ale i venkovského. Hle, jak vypadaly první filmové kritiky:

(„Pojizerské listy“, Turnov, 6. října 1901.)

Kouzelné divadlo v Turnově.

„Známy a osvědčený eskamoteur pan Viktor Ponrepo uspořádal minulé neděle dvě představení v zdejším městském divadle ku všeobecné spokojenosti. Nejvíce se líbily scény: Příjezd jízdy. Trh v Neapoli. Souboj dam amerických. Americko-španělská námořní bitva. Zoologická zahrada ve Vídni. Ženci rozdělávají oheň na poli. Příjezd cara do Paříže. Kritické fotografování na dráze. Slavnostní vjezd Burů z bojů do Pretorie, vedených generálem Devetem. Doprava burských děl pod vedením generála Deveta. Bitva

Burů a jejich vítězství u Spionskopu. Útěk anglického vojska ze strachu před Bury, atd. Tento „Biograf“ reprezentuje 2000 zl., tudíž nemůže býti snad považován za latentu magiku k mlhovým obrazům, neb jest to pravý americký „Biograf“ (živé podobizny).“

(„Našinec“, v Olomouci, 8. listopadu 1901.)

„Nejzajímavějším číslem byly živé fotografie, věrné to znázornění věci minulých na plátno v životní velikosti. Hned první obraz „Náměstí v Kahýře“ sliboval, že i ostatní obrazy budou povedeny. A skutečně: obraz za obrazem byl zajímavějším a zajímavějším...“

(„Mladoboleslavské listy“, 19. října 1901.)

„... Zdařilý večer korunován byl předvedením živých fotografií, veselých scén, které před divákem jak ve skutečnosti se odehrávají stále a vyvolávaly bouřlivou salvu potlesku. Nadšení dostoupilo vrchole, když před zraky diváků se objevil hrdina Dewett v čele svých udatných Burů. Biograf, uvedený na jeviště Viktorem Ponrepem, je skutečně divem světa. Vše jeví se oku diváka jako zázrak a s úžasem nahlíží na největší vymoženosti z tajemné elektřiny.“

(„Podřipan“, Roudnice, 11. dubna 1903.)

„... nejvíce zamlouvají se obecněstvu různé výjevy ze skutečného života, při nichž každý spatřuje věrně dle přírody fotografované osoby a scény v přirozené velikosti a v přesném pohybu, jak se udály.“

(„Politika“, Praha, 13. srpna 1901.)

„... nádherná podívaná potrvá jen několik dnů; velké obliby nacházejí zvláště scény z angloboerské války, bitva u Spionskopu, Atlant City, zábava panských dětí atd.“

(„Národní Politika“, Praha, v červnu 1905.)

„... hojně shromážděné obecněstvo sledovalo všechna čísla s napjatou pozorností a živou pochvalou. Obrazy žertovné budily hlučnou veselost a snímky z války rusko-japonské působily patrným dojmem. Je to zábava milá a velmi laciná.“

(„Národní Politika“, 22. června 1905.)

„Zajímavé produkce biografu (živých fotografií) konají se každodenně ve volné přírodě v krásné a zvláště nyní příjemné zahradě na Klamovce. Táto v pravdě lidová a laciná zábava je pozornosti, které se těší, také úplně hodna.“

Technika a slovní doprovod.

Kluk z roku 1932 styděl by se hrát si s takovým promítacím přístrojem, jaký uváděl v nadšení dospělé lidi před třiceti lety. Neforemná kisna, v ní několik válečků, to byl celý promítací stroj; film sám měl perforační dírký netušených rozměrů, a dovedeme si při pohledu na ně živě představit, jak často musilo být představení přerušeno. Ku podivu však měly tyto staré filmy docela slušnou fotografii.

Velké potíže byly s osvětlováním. Když Ponrepo začínal s kinematografem, byla v Čechách elektřina jen na Žižkově, v Písku a Jindřichově Hradci. Nebylo snadné být operatérem. Elektrárna v Písku byla na vodní pohon. Proud byl slabý, a tak se stalo, že když Ponrepo zapjal

v sále lampu, zhasla světla v celém městě. Kde nebylo elektřiny, promítaly se filmy při Drummondově světle. Byla to směs svítícího plynu, v němž je vodík, a kyslíku. Světlo bylo intenzivní a klidné. Kyslík si Ponrepo vyráběl sám vždy dopoledne na dvoře místa, kde měl večer hrát. Naplnil si kyslíkem dva kaučukové pytle, což mu postačilo na dva dny. Vak s kyslíkem byl dán do velkého lisu, zatíženého kamením ve váze skorem metrického centu. Jednou v Chocni vypovědělo světlo náhle službu. Ponrepo hledal, co se stalo a zjistil, že kvapem ubývá kyslík. Běžel k lisu a tam našel příčinu: na lisu s kyslíkem seděl tlustý muž, který přišel pozdě a nedostal už místo.

Titulky filmu se pořizovaly na slídovou desku a promítaly se kinoobjektivem, což byla velmi nesnadná práce. Snad proto, snad z nutnosti vysvětlit obsah filmu divákovi, vyplynulo pověstné doprovázení obrazů slovním doprovodem, v němž vynikl zvláště Ponrepo.

Podle zápisků z pozůstalosti Ponrepovy, které byly letos vystaveny na filmové výstavě v Praze, lze zrekonstruovat slovní doprovod, jehož užil Ponrepo při promítání filmu, který zachytil útok anarchisty Czolgosze na amerického prezidenta MacKinleye na výstavě v Buffalu dne 6. září 1901. Kinematograf tehdy po prvé ukázal svou důležitost ve funkci dokumentárního dokladu. A tak, když se v sále bodrého českého městečka setměla světla a když užaslí diváci začli na stěně sledovat trhané, skákavé postavy, spustil Ponrepo svůj výklad:

„Teď, slavné obecnstvo, uvidíte událost, jaká nemá sobě rovna. Můj americký biograf, největší kouzelnické umění naší doby, vám předvede ukrutný mord amerického prezidenta Macka Leje. Podívejte se na něj! Chudák, starý pán, de na vejstavu a netuší, že bude brzo chladná mrtvola. Teď ho vidíte, jak podává ruku potentátům, co taky byli na tý vejstavě. Rozpráví tamhle s císařským královským vyslancem, ale toho nemůžete vidět, je skovanej. Teď podává ruku milionářům a teď si prohlíží nové fonograf. Dejte pozor! Tady nalevo, ty záda, to je Čolgóš, ten mizera, vidíte, ani se nechce ukázat, bojí se, abysme ho nepoznali. Pan americkéj prezident teď leze na židlici a začíná mluvit. Chudák, dyby toho radši nechal a vohlíd se! Ale von nevidí a už je tam Čolgóš, už se tam cpe. Podívejte se na toho mordýře, jak mu teď spadnul klobouk do čela, jak si ho zas dává nazpátek. Teď kouká furt před sebe. Čeká, až dostane znamení vod svejch anarchistů. Pro Pána Boha, pane americkéj presidente, slez dólu! Ale chyba. Už je pozdě. Čolgóš vytahuje pistoli. Pozor! Vidíte ho, jak se teď sem točí? Všimněte si toho ničemy, jak má vopuchlou tvář! Už je všecko marný, teď vypálil. President se kácí. Čolgóše teď vodvádějí s hanbou.“

Není pochyby o tom, že se Ponrepo nedržel této načrtnuté předlohy a že svůj slovní výklad dovedl zpestřit různými improvisacemi a novými nápady. V Praze je ještě dosti lidí, kteří se pamatují na doby, kdy se obecnstvu podával slovní výklad zároveň s filmem; v mnoha případech byl takový mluvící film přece jen o něco vtipnější, aspoň bezděčně, než jsou dnešní mluvící filmy.

Úřady a obecnstvo.

Rakouské úřady měly k biografu nedůvěru jako ostatně ke všem věcem, které byly nové a nevyzkoušené a o nichž se nevědělo, nebudou-li ohrožovat mocnářství. Každý majitel biografu musil mít licenční knížku a dát si ji potvrdit na každém okresním hejtmánství, do jehož okresu přijel. Majitel biografu byl v knížce popsán jako v zatykači. V licenci, kterou dostal pražský biografista Kock v roce 1909, čteme: „Nesmí se však předvádět scény, které jsou vyňaty z tak zvaných krvavých nebo hrůzostrašných románů, dále takových dějů, jež brutálností výjevů jako vražděním, mučením nebo týráním osob mají lákat nejširší a chudé vrstvy.“ Je však nutno loyálně konstatovat, že rakouské úřady nebyly tedy tak úzkoprsé jako naše republikánská censura, což je z tohoto povolení vidět. Naše censura zakazuje filmy na mnohem širší základně, stačí jí domněnka, že film může ohrozit veřejný klid a pořádek.

Obecnstvo přijalo první filmy a první biografie s patřičnou dávkou nadšení. Nechybělo však ani hlasů skeptických, a přirozeně i Antikrist byl brán v úvahu. Odpor proti biografu, jaký se projevoval ve vrstvách maloměstácké inteligence po válce — ještě před několika lety shledala „Národní Politika“ v četných případech, že ten či onen zločinec dostal se na „šikmou dráhu“ pod vlivem filmu — v začátcích kinematografie nebyl, film byl tehdy jen neobyčejně zajímavým vynálezem.

Nicméně Ponrepo sám poznal, že je obecnstvo nutno poněkud zpracovat. Proto při každém příjezdu do nového, dosud biograf neznajícího města, pospíšil do redakce místního listu a zaplatil si lokálku, upozorňující, že předvádí opravdu živé fotografie a žádný švindl. Snad ho k tomu vedla zkušenost, že při představení v Hořicích v roce 1901 utvořil se z obecnstva výbor detektivů, který zkoumal, zda za projekční stěnou někdo nestojí a neuvádí stíny na stěně do pohybu. Aby přivedl obecnstvo do patřičné nálady, najímal Ponrepo dva nebo více mužů, kteří se měli smát při komických scénách a plakat při scénách dojímavějších. Veliké pobouření způsobily první trikfilmy. Ponrepo po převratu často vyprávěl, jak mu utíkaly zbožné babičky ze sálu, křížující se, když po scéně, ukazující skok s prken do vody, byla táž scéna promítána obráceně: muž skočil z vody na prkno.

To bylo před třiceti lety. Dnes je kinematografie velikým průmyslem, film dokázal zázraky nejen na poli hraného filmu, ale i dokumentárního a vědeckého. Není to už zázrak, je to věc denního života. Můžeme jen litovat toho, že jsme technicky už tak dalece ostřílení, že nás žádný nový vynález nevyruší ani zdaleka tak z klidu, jako vzrušil svět před třiceti lety biograf.

TANGO, TANGO, TO ZNAČÍ... PRAŽANKY

z hudební komedie „Veselé bloudění“ od O. Lampela, která se právě hraje v divadle Rokoko v Praze, na deskách Ultraphon A 10380. R. A. Dvorský a jeho Melody Boys

K zařízení vzorné kanceláře a pracovny

je nezbytným: praktický ocelový nábytek „VÄGNERSTYL“, osvědčený dubový nábytek „JERRY“, psací, rozmnožovací a počítačí stroje, jakož i veškeré ostatní kancelářské potřeby od firmy

K. Vagner. Brno-Česka 16.

Hypnosa*)

V předchozí kapitole jsme vylíčili, jak lze různá zvířata hypnotisovati a vyložili jsme vztah hypnosy k celkovému ději zábrany. Zde se budeme zaměřovat mnohem složitějšími úkazy u hypnotisované lidské bytosti. Vrhají velmi pronikavé světlo na výzkum „jáství“.

Je málo věcí tak nápadných jako zdařilý pokus hypnotický. Osobě se řekne, aby se opřela volně o lenoch sedadla a dívala se na nějaký jasný předmět před sebou. Hypnotisér neboli operator, jak jej budeme nazývat, mluví k osobě klidně a pevně, vsugeruje jí různé příznaky spánku — ospalost, těžká víčka a těžké údy, pocit tepla, omámení. Současně hladí obyčejně údy pokusné osoby a před obličejem jí dělá pohyby rukama. Předpokládá se, že tyto pohyby podporují přenos „zvířecího magnetismu“ s operatora na osobu; ale toto tajemné „fluidum“ neexistuje a hlazení a pohyby rukou, podobně jako proud uklidňujících slov, působí patrně pouze svou rytmickou jednotvárností.

Po nějaké době pokusná osoba shledává, že její údy začínají být těžkými; nechce se jí jimi hýbati, případně ani nemůže jimi hýbati, i když je k tomu vyzvána operátorem. Její údy pak ztuhnou a později, když se hypnosa prohloubí, přejdou do stavu plastičnosti, jak se říká, v kterém zachovávají po více méně neurčitou dobu jakoukoliv polohu, do které je uvedeme, byť byla sebe nezvyklejší nebo fantastičtější. Probudíme-li pak pokusnou osobu, bude schopna velmi podrobně vyprávěti o svých zkušenostech; ale pokračuje-li pokus, dostane se do stavu, na který jako při hlubokém spánku se vzpomínka nezachová.

Její stav se však liší od spánku jednou důležitou okolností. Pokusná osoba je stále ve styku s operátorem, neboli, jak se obvykle říká, je s ním v r a p o r t u. Je od ostatního světa odříznuta. Hlasité zvuky, výzvy nebo rozkazy okolostojících nemají žádného vlivu; ale sugesci operatorovy poslechne, i když je šeptem pronesena.

Koná-li se hypnosa pro zábavu, operator obyčejně nařizuje provedení nějakého směšného výkonu — pokusné osobě se řekne, aby umyla podlahu předstíranou vodou z prázdného kbelíku; vsugeruje se jí, že syrový brambor je jablkem, a řekne se jí, aby jedla. Anebo se jí řekne, že je ovčí — a začne podle toho jednati, vžívajíc se do sugesci.

Konají-li se pokusy za vědeckými účely, shledá se, že operatorova schopnost sugesci a nadvlády je ohromná. Může vsugerovati, že palec pokusné osoby je necitlivý pro bolest a malíček že je opět precitlivělý; a pak pokusná osoba malíček odtáhne v hrůze při sebe-menším píchnutí, kdežto dovolí, aby palec byl probodáván jehlou, aniž by dala najevo známky bolesti. Možno zdařile vsugerovati slepotu jednoho nebo obou očí anebo obrnu některého údu. Možno hypnotisované osobě vsugerovati, že někdo ze společnosti není přítomen. Řekne-li se jí, aby si usedla na židli, na které sedí onen člověk, posadí se mu do klína. Nejpodivuhodnější je, že u některých osob možno sugescí vytvořiti puchýře anebo zvýšiti neb snížití teplotu, tělo-

vé výkony, které se vůbec nenacházejí pod vlivem naší vůle.

Jiný pozoruhodný soubor faktů je dán t. zv. sugescí posthypnotickou. Pokusné osobě v době hypnosy se řekne, aby, až se probudí, vykonala určitou věc, ale aby si nepamatovala, že jí tento rozkaz byl dán. Může to býti nějaký absurdní výkon, jako postavit podnožku doprostřed stolu. Možno naříditi, aby se věc stala na určité znamení anebo po uplynutí určité doby. Ve velké většině případů bude to vykonáno. Často pokusná osoba se cítí krátkou dobou před tím nesvá; děje se v ní jakýsi zápas mezi vědomým já, které ví, že postavit podnožku na stůl je absurdní, a mezi skrytou částí jeho mysli, která byla podrobena operatorově nařízení. Ale případně učiní, co se jí řeklo. Řekne-li se jí, aby věc vykonala po uplynutí určité doby — minut, hodin, dní, nebo i týdnů —, nařízení se často vykoná s největší přesností. Posthypnotické rozkazy tohoto druhu byly provedeny i po uplynutí celého roku.

Nezřídka pokusná osoba vrhne bystrý paprsek světla na lidskou rozumovost, vymýšlejíc si určitý důvod pro to, co jí nařízeno. Příkladáno-li jí, aby otevřela okno, řekne, „nemyslíte, že je tu velmi dusno“, ačkoliv ve skutečnosti může tam býti spíše chladno. Anebo má postavit vázu na knihovnu a pak prohodí, že opravdu se tam bude lépe vyjímati. To se obyčejně nazývá r a c i o n a l i s a c í (zdůvodněním), vytvářením důvodů k ospravedlnění nějakého výkonu, jehož motiv není rozumný. Zdůvodňovatel může se vědomě nebo podvědomě hanbiti za svůj důvod; může prostě neznati motivu svého jednání, nýbrž ví jen, že je tu podnět. Uvědomujeme si zde, jaká je propast mezi rozumem a důvody.

Jednou z nejvýznamnějších skutečností, objevených takovými pokusy (jež konají psychologové celého světa více jak půl století), je, v hypnose osobnost si počíná, jako by byla rozštěpena anebo abychom užili odborného výrazu dissociována. Část, která je v raportu s operátorem, je zvláštním způsobem oddělena od ostatního. Případ posthypnotické sugesci, který jsme právě uvedli, ukazuje, že toto rozštěpení může se udržeti i po probuzení. Obě dissociované části mysli jsou dissociovány v tom smyslu, že dovedou jednati odděleně a dokonce i protichůdně a že tu je přehrada mezi vědomím jedné i druhé. Ale přes to, že si to vzájemně neuvědomují, působí přece jedna na druhou. Jak jsme již pravili, vědomé já po probuzení z hypnosy se může státi neklidným a nesvým, když nastane čas, aby vykonalo posthypnotickou sugesci a je si téměř vždy vědomo nějakého zevního podnětu svého jednání. Pokusná osoba obyčejně zakouší tytéž rozpaky, jaké cítí v normálním životě, když ví, že si má na něco vzpomnouti, ale úplně zapomněla, na co. Jindy ví přesně, k čemu jí podnět nutká, ale nemůže pro to najíti důvodu nebo motivu. Mezi těmito krajními případy jsou všechny možné přechody.

S hlediska normálního bdělého já, podnět k posthypnotické činnosti je dosti reálný, ale původ a často i pravá povaha jeho jsou skryty. A přece rozkaz se provede. Rozkaz byl dán slovem úst a přijat obvyklými smyslovými cestami. Ačkoliv pokusná osoba se vůbec na to třeba nepamatuje, jakmile je znovu hypnotisována, vzpomíná si na všechno a vyprávuje. A když se jí řekne, aby místo zapomenutí po probuzení si vše pamatovala, vzpomene si.

Zde tedy, v oblasti paměti, je také úplné rozštěpení.

*) Z knihy Huxley-Wellsů Věda o životě, která vychází v sešitech v nakladatelství Fr. Borový v Praze.

N A B Í Z Í M E

některé publikace našeho skladu

s nepatrně poškozenou
obálkou jako antikvární

za velmi
zlevněnou
cenu

	Místo Kč	Pouze Kč
1. Čermák: Motocykl	60.—	36.—
2. Engliš: Otázky a názory	40.—	20.—
3. Fischer: Arthur Schopenhauer	21.—	4.—
4. Formánek: Paliva, oleje	30.—	18.—
5. Gellner Fr.: Nové verše, váz.	14.—	4.—
6. Hennerová Marie: Pod křídly	27.—	12.—
7. Hillar: Boje proti včerejšku	75.—	30.—
8. Hnilička: Portrety slavných českých mistrů hudebních	21.—	11.—
9. Hofman Vlast.: F. M. Dostojevskij. Cyklus 30 kreseb	40.—	10.—
10. Chaloupka J.: Hlas mlčení	30.—	10.—
11. Chesterton: Nedůvěra otce Browna	21.—	12.—
12. Jahoda J.: Bílá Terinka	30.—	18.—
13. Kálal: Palackého mladá léta	48.—	24.—
14. Kisch: Pasák holek	20.—	8.—
15. Naživín: Rudá mlha na Rusi, zápisky revoluce.	30.—	10.—
16. Nejedlý: Malířovy dojmy z francouzského bojiště	21.—	10.—
17. Nejedlý: Malířovy dojmy z Ceylonu a Indie	28.—	12.—
18. Pelikán Ferd.: Fikcionalismus novodobé filosofie	36.—	6.—
19. Prokeš Jar. dr.: Jan Žižka z Trocnova a jeho doba	20.—	4.—
20. Saudek R.: Diplomati	36.—	11.—
21. Seton Watson: Evropa v přerodu	30.—	6.—
22. Svoboda E., dr.: Utopie	30.—	16.—
23. Šarlík K.: Úšklebky sexu	21.—	4.—
24. Šimek Otokar: Dějiny literatury francouzské II./III.	60.—	20.—
25. Štech: Řetěz (román)	45.—	20.—
26. Těsnohlídek: Paví oko	18.—	8.—
27. Theer Otokar: Faëthon	12.—	4.—
28. Vajtauer E.: Lidská duše	27.—	5.—
29. Vášová: Holčičky a jejich svět (povídky)	18.—	3.—
30. Vlček Bartoš: Jenom srdce (básně)	30.—	16.—
31. Wells H. G.: Otec Kristýny Alberty (román)	30.—	16.—

Fr. Borový, nakladatelství, Praha II, Národní 18

Objednávám podle vašeho insertu antikvární knihy:

Čís.

Obnos Kč..... vyrovnám složenkou, kterou přiložte — připište na můj účet — doberte poštou*.

Jméno: Přesná adresa:

*) Nehodící se škrtněte